ՆՊԱՏԱԿ

НПАТАК
Научно-общественная газета

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԳԻՏԱՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ | ՄԱՐՏ, 1994 Թ., ԹԻՎ 6 (25) | ԳԻՆԸ՝ 3 ԴՐԱՄ

ՇԻՐԱԶԻ ՀԵՏ, ԱՌԱՆՑ ՇԻՐԱԶԻ

Մեծերի և հասարակ մահկանացուների տարբերությունը մեծ չէ. մեծերն ապրում են պարզ, հասարակ կյանքով և անմահանում են մահանալուց հետո: Թեև տասը տարի է անցել, երբ հայ մեծ բանաստեղծ Հովհաննես Շիրազը կնքեց իր մահկանացուն, բայց նա մեզ հետ է, մեր ամենօրյա հոգսերի ու զրույցների հետ, մեր ցավերի ու հաղթանակների հետ: Ապրեց ամենադժվար երկրի ամենածանր ժամանակներն ու մնաց մեծ բանաստեղծ, մեծ քաղաքացի, որբություն տեսած, մեծամեծներին քաջ ծանոթ, բայց երբեք մեծամեծների սեղանից չօգտվող անհասկանալի Շիրազը:

Տասը տարի... Ինչ իմաստուն և հրատապ են հնչում նրա ամեն մի տողը, ամեն մի բառը և նաև այս՝ 1977-ի մայիսի 15-ին գրած երկտողը.

«Ազգ ի՛մ, քեզ նվեր իմ բալիկներս, որ Մասիս հասնեն հայ գալիքներս»:

ՇՆՈՐՀԱՎՈՐ Ս. ԶԱՏԻԿ, ՏՕՆ ՀՐԱՇԱՓԱՌ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Եղբայրնե՛ր, պատուիրում եմ ձեզ յանուն մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի, որ դուք հեռու մնաք ամէն մի եղբօրից, որ ծոյլ կեանքով է ապրում և ոչ ըստ այն աւանդութեան, որն ընդունեց մեզնից. որովհետեւ ինքներդ գիտէք, թէ որչա՛փ դուք պէտք է նմանուէք մեզ, քանի որ ձեզ մօտ երբեք չծուլացանք եւ ոչ ոքի հացը ձրի չկերանք, այլ ջանքով եւ վաստակով զօր ու գիշեր աշխատում էինք՝ ձեզնից ոչ մէկի վրայ ծանրութիւն չլինելու համար. ոչ թէ նրա համար, որ իշխանութիւն չունէինք, այլ որպէսզի մենք մեզ օրինակ դարձնենք ձեզ՝ մեզ նմանուելու համար. քանի դեռ ձեզ մօտ էինք, ա՛յս էինք պատուիրում ձեզ. թէ՝ ով չի ուզում աշխատել, թող չուտի էլ: Արդ ձեզնից ոմանց մասին լսում ենք, թէ անկարգ կեանքով են ապրում, որեւէ աշխատանք չեն անում, այլ ծոյլ-ծոյլ շրջում են՝ դատարկ բաներով հետաքրքրուելով: Այդպիսիններին պատուիրում ենք եւ յորդորում Տէր Յիսուս Քրիստոսով, որ աշխատեն հանդարտութեամբ եւ իրե՛նց հացն ուտեն: Իսկ դուք, եղբայրնե՛ր, մի՛ յոգնէք բարիք անելուց: Իսկ եթէ որեւէ մէկը չհնազանդուի այս թղթի մէջ մեր ասած խօսքին, նշեցէ՛ք նրան եւ մի՛ յարաբերուէք նրա հետ, որպէսզի ամօթով մնայ: Բայց նրան որպէս թշնամի մի՛ համարէք, այլ խրատեցէ՛ք որպէս եղբայր:

«ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ»

Ուղեծրում դարձյալ Բյուրականն է

Լրագրողի կյանքն ու առօրյան լի են անակնկալներով: Իրար հաջորդող երկու օր իմ սենյակում հյուրընկալվողների հետ քննարկում էի տիեզերքի ստեղծման պատմությունը: Առաջին օրն իմ զրուցակիցն էր համոզված աստվածապաշտ մի երիտասարդ, որը Աստվածաշնչի և օժանդակ գրականության միջոցով ապացուցում էր, [illegible] ինչպես Արարիչն ստեղծեց աստղերն ու մոլորակները, Երկիր մոլորակը, հետո [illegible]ջուրը, կենդանիների տեսակները, մարդուն...

Միշտ մեկ օր հետո խմբագրություն այցելեց դարձյալ երիտասարդ գիտնական, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, Բյուրականի աստղադիտարանի տեսաբան Գագիկ Տեր-Ղազարյանը:

Անկեղծ ասած, երկու այցելությունն էլ ինձ ուրախություն պատճառեցին, թեև նույն հարցի մասին ներկայացվեցին երկու տարբեր բևեռներ: Բայց ուրախացրին այն իմաստով, որ ՀՀ ԳԱԱ թերթն սկսում է հեղինակություն վայելել ընթերցողների շրջանում, առավել ևս՝ վստահություն և մարդիկ, հակառակ վերելակի հովհարային անջատումներին, բարձրանում են 7-րդ հարկ, գալիս են խմբագրություն՝ մեզ հետ կիսվելու իրենց հետաքրքրող հարցերի մասին:

°°°

— Հիսունerկու երկրների ներկայացուցիչներ էին մասնակցում Թեհրանում անցկացվող միջնադարի մտածող, գիտնական Մուհամադ իբն Մուսա Խորեզմի միջազգային 7-րդ փառատոնին, որն այս անգամ զուգադիպեց Իրանի իսլամական հեղափոխության 15-րդ տարելիցին,— ասաց Գագիկ ՏԵՐ-ՂԱԶԱՐՅԱՆԸ:— Տարեցտարի փառատոնն ընդլայնում է շրջանակները՝ համաիրանականից դառնալով միջազգային: Փառատոնին ներկայացված էին գիտության բոլոր ճյուղերը՝ կենսաբանություն, բժշկագիտություն, հիմնարար գիտություններ:

Եվ յուրաքանչյուրի գծով նախատեսված էր ոսկե մեծ մրցանակ:

Ֆիզիկամաթեմատիկական և աստղագիտության մեծ մրցանակը՝ ոսկե մեդալը, շահեց մեր ակադեմիայի Բյուրականի աստղադիտարանի տեսաբան, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու Գագիկ Տեր-Ղազարյանը: Հանդիսության ժամանակ մրցանակը մեր ներկայացուցչին հանձնեց Իրանի Իսլամական Հանրապետության նախագահ Ալի Աքբար Ռաֆսանջանին: Խոսելով մեր երկրների ավանդական բարեկամության մասին, նա նշեց, որ թեպետ մրցանակը տրվել է հեղինակին իր բացառիկ կարևորություն և արժեք ներկայացնող աշխատության համար, բայց Հայաստանին փառատոն հրավիրելու փաստն արդեն այդ եղբայրության արտահայտությունն է. չէ՞ որ 52 երկրներից, բացառությամբ Հայաստանի, հրավիրված էին միայն իսլամ ներկայացուցիչներ: Իրանական մամուլը, հեռատեսիլը, հայ համայնքը, նաև՝ միջազգային հասարակայնությունը բարձր գնահատեցին հայ գիտնականի նվաճումը, որպես նոր խոսք, նոր երևույթ աստղագիտության երկնակամարում: Այսինքն՝ Վիկտոր Համբարձումյանի վառած ջահը շարունակում է փայլատակել Բյուրականում...

— Այդպես չէ՞,— իմ հարցին զրուցակիցս պատմեց:

ԽՈՐԵԶՄԻ ՓԱՌԱՏՈՆԻ ՈՍԿԵ ՄԵԴԱԼԸ՝ ՀԱՅ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻՆ

— Աստղաֆիզիկայում հայտնի են բազմաթիվ դիտողական փաստեր, որոնք հաստատում են մեծ զանգվածով գերխիտ երկնային մարմինների առկայությունը Տիեզերքում: Վերջիններս կայուն են երկար ժամանակահատվածների ընթացքում (մոտավորապես Տիեզերքի գոյության տևողական կարգի): Դրանցից են գործուն գալակտիկ միջուկները: Ներկայումս ընդունված է դրանք նկարագրել հիմնվելով «ակրեցիոն սկավառակներով շրջապատված սև խոռոչների» տիպօրինակ պատկերացումների վրա:

Այդ մոտեցումը հանդիպում է մի շարք սկզբունքային դժվարությունների: Ուստի արդի ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի կարևորագույն խնդիրն է մշակել որիշ ճանապարհ՝ հաղթահարելու այդ դժվարությունները:

Մյուս կողմից, դեռ 50-ական թվականներին, երիտասարդ աստղերին և արտագալակտիկ անկայուն երևույթներին վերաբերող դիտողական փաստերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը և վերլուծությունը, աշխարհահռչակ աստղաֆիզիկոս Վիկտոր Համբարձումյանին հանգեցրեց տիեզերածնության նոր վարկածի ստեղծմանը: Համաձայն վերջինի, տիեզերական մարմինների առաջացման երևույթներն ընթանում են նյութի բավականաչափ խիտ, պարփակ վիճակից անցում դեպի ավելի նոր վիճակները՝ տրոհման ճանապարհով: Այդ վարկածն արդի աստղագիտության մեջ հայտնի է բյուրականյան վարկած անվանումով:

Բյուրականյան վարկածում հիմնական հարցը հանգում է որոշակի երկնային մարմինների գոյությանը, որոնք կազմված են նախաաստղային գերխիտ նյութից, որոնցից էլ առաջանում են մեզ հայտնի երկնային մարմինները:

Պատահական չէ, որ Վիկտոր Համբարձումյանը, իր աշխատակցի՝ հայտնի տեսաբան ֆիզիկոս, ակադեմիկոս Գուրգեն Սահակյանի հետ միասին առաջիններից էին աշխարհում, որ 60-ական թվականների սկզբներին ձեռնամուխ եղան գերխիտ նյութի ֆիզիկայի տեսական հիմունքների ստեղծմանը: Նրանց կողմից մշակված գերխիտ նախաաստղային նյութի հավասարակշիռ փոխդասավորվածությունների ներքին կառուցվածքին վերաբերող ֆիզիկական պատկերացումները ընդունված և գնահատված են ողջ աշխարհում: Այդ հետազոտությունները հետագայում շարունակեցին իրենց աշակերտները, ինչպես և ֆիզիկոսների և աստղաֆիզիկոսների մի ստվար բանակ՝ ողջ աշխարհում:

Սակայն, ցավոք, վերջին 40 տարիների ընթացքում կատարված բազմաթիվ փորձերը՝ լուծելու համար արդի աստղաֆիզիկայի հիմնարար խնդիրներից մեկը, չտվեցին ցանկալի արդյունք:

Ավելին, դրանք ի վերջո հանգեցրին այն եզրակացության, որ վերոնշյալ խնդիրը հնարավոր չէ լուծել եղած ֆիզիկական տիպօրինակ պատկերացումների շրջանակներում: Լուծման ժամանակ բախվում ենք տեսության մեջ առկա մի շարք սկզբունքային դժվարությունների, որոնցից կարևորագույնը հետևյալն է.

Գրավիտացիոն սեղմման ուժը կտրուկ կերպով աճում է երկնային մարմնի զանգվածի մեծացման հետ, այն դեպքում, երբ նյութի ներքին ճնշումը աճում է դանդաղորեն: Ի վերջո, հասնում է կրիտիկական պահը, երբ գրավիտացիոն ուժը գերիշխում է ներքին ճնշման նկատմամբ, որից հետո մարմինը հարկադրված կոլապսվում է (ինքնասեղմվում) և վերածվում է «սև խոռոչի»:

Արդի ֆիզիկայում բացակայում է այն մեխանիզմը, որը կարողանար ապահովել նյութի ներքին ճնշման արագ աճը՝ գրավիտացիոն ուժի աճի հետ մեկտեղ, որի շնորհիվ երկնային մարմինը կփրկվեր ինքնասեղմումից:

Վերջերս ինձ հաջողվեց ընդլայնել ֆիզիկական պատկերացումների շրջանակը: Լինելով տարրական մասնիկների ֆիզիկոս, ես երկար տարիներ զբաղվել եմ հենց այդ խնդրով՝ ընդլայնել եղած ֆիզիկական պատկերացումների շրջանակը, որպեսզի տեսությունը ի զորու լինի նկարագրելու բարձր էներգիաների ոլորտում ընթացող ֆիզիկական երևույթները:

1989-ին տպագրեցի իմ առաջին՝ «Տարածության և ժամանակի աղավաղման տեսություն» մենագրությունը: Վերջինիս մեջ առաջարկվում է տարածության և ժամանակի նոր ընկալում, հիմնված ֆիզիկական հիմնարար նոր հասկացությունների վրա: Նոր տեսանկյունից են նկարագրվում Մասնավոր և Ընդհանուր հարաբերականության տեսությունների, քվանտային տեսության հետաքրքրության ոլորտում գտնվող հիմնարար խնդիրները: Ըստ որում, տարածա-ժամանակային հասկացությունները պատշաճ կերպով փոխարինվում են իրենց համարժեք հիմնարար նոր հասկացություններով:

Տեսությունը պարունակում է ինչպես գրավիտացիոն փոխազդեցության նոր պատկերացումները, այնպես էլ նկարագրությունը ֆիզիկական նոր երևույթների, որոնք ընթանում են միայն բարձր էներգիաների ոլորտում, կամ տարածա-ժամանակային փոքր հեռավորությունների վրա՝ նյութի մեծ խորությունների առկայությամբ:

Իմ երկրորդ մեծածավալ աշխատությունը վերաբերում է մեծ զանգվածով գերխիտ երկնային մարմինների ներքին կառուցվածքին: Այն լույս է տեսել 1992 թվականին, մեծ հեղինակություն վայելող միջազգային գիտական «Աստղաֆիզիկա և տիեզերագիտություն» ամսագրի մի ամբողջական համարում:

Հենվելով նախորդի վրա, այս աշխատությունը փաստորեն ներկայացնում է գերխիտ նյութի ֆիզիկայի հիմունքները՝ մշակված ֆիզիկական նոր պատկերացումների հիման վրա:

Մասնավորապես, մեծ զանգվածով երկնային մարմինների գերխիտ միջուկներում ընթացող նոր հասկացվող երևույթներն են, որ հնարավոր են դարձնում նրանց գրավիտացիոն ինքնասեղմումից խուսափելը և, բնականաբար, առաջարկված տեսության շրջանակներում սև խոռոչներ չեն կարող առաջանալ:

Սև խոռոչները փոխարինվում են մեծ զանգվածով «գերխիտ նախանյութի» հավասարակշիռ միջուկներով, և այդ ճանապարհով հաշվարկված գործուն գալակտիկ միջուկների զանգվածները շատ մեծ ճշտությամբ համընկնում են դիտումներից ստացված արժեքների հետ:

Այսպիսով, վերջին 40 տարիների ընթացքում ի վերջո հնարավոր դարձավ լուծել արդի ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի հիմնարար խնդիրներից մեկը:

Օգտագործելով այդ արդյունքները, հնարավոր է դառնում մշակել բյուրականյան վարկածի տեսական հիմունքները: Կան բոլոր հնարավորությունները զարգացնելու համար աստղաֆիզիկայի երիտասարդ և կարևորագույն բնագավառը՝ աստղառաջացման և դրա հետ կապված անկայուն երևույթների ուսումնասիրությունը:

Վերոհիշյալ աշխատանքների համար ինձ շնորհվեց միջազգային հեղինակավոր գիտական փառատոներից մեկի ոսկյա մրցանակը, որը փաստորեն խոսում է այդ աշխատանքների միջազգային ճանաչման մասին:

— Մեզ մնում է ուրախանալ և շնորհավորել թե՛ մրցանակակրին և թե՛ Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Բյուրականի աստղադիտարանին՝ գիտության նոր թռիչքների ուղեծրում ունեցած հաջողությունների համար:

Հարցազրույցը վարեց Վ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆԸ

ՀՀ կառավարությունում

ՀՀ կառավարության նախագահության մարտի 22-ի նիստում քննության առնվեցին 1993 թ. Ռուսաստանի Դաշնության կառավարության կողմից միջկառավարական համաձայնագրերով Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը հատկացված պետական վարկերի օգտագործման արդյունքները: Ի գիտություն ընդունվեց ֆինանսների նախարար Լևոն Բարխուդարյանի հաղորդումը, որն ըստ նախարարությունների և գերատեսչությունների ներկայացրեց վարկերով ձեռք բերված ու ներկրված մթերքի, վառելիքի, ապրանքների ու նյութերի անվանացանկը, ծավալները և ծախսերը:

Պարենի և մթերումների նախարարության հացի պետպաշարների վարչության 1993 թ. գործունեության մասին հաշվետվությամբ հանդես եկավ նախարար Դավիթ Զադոյանը: Նա մանրամասն տեղեկություն տվեց հացահատիկի մթերման, ներկրման (այդ թվում հումանիտար օգնությամբ ստացված և վարկերով ձեռք բերված), ալյուրի, ձավարի, խտացված կերերի արտադրության հաշվեկշռի մասին:

Նախագահության նիստը վարում էր վարչապետ Հրանտ Բագրատյանը:

ՀՀ կառավարության մամուլի ծառայություն

Նախագահությունը քննարկեց...

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի մարտի 11-ի նիստը, որ նախագահում էր պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆ. Տ. Սարգսյանը, քննարկեց «Ծանր մետաղները շրջակա միջավայրում», «Կրթության հիմնադրույթների մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը», Ռուսաստանի Դաշնության ԳԱ Հասարակական գիտությունների գիտական ինֆորմացիայի ինստիտուտից գիտական ինֆորմացիա ստանալու մասին» և այլ հարցեր:

«Ծանր մետաղները շրջակա միջավայրում» թեմայով զեկուցեց էկոլոգոնոսֆերայի կենտրոնի տնօրեն Արմեն Սաղաթելյանը: Ինչպես զեկուցողը, այնպես էլ ելույթ ունեցողները՝ ակադեմիկոսներ Ս. Համբարձումյանը, Դ. Սեդրակյանը, Գ. Գալոյանը, Ս. Վարդանյանը, Ս. Մացոյանը, պրոֆ. Տ. Խաչատրյանը և ուրիշներ արժեքավոր առաջարկություններ արեցին Երևան քաղաքի էկոլոգիական մաքրությունն ապահովելու համար: Նրանք նշեցին, որ տարվող հետազոտությունները թույլ են տալիս շրջագծել աղտոտված տարածքները, բացահայտել աղտոտման աղբյուրները, որոշել տեխնոգենների արդյունքում կենսոլորտ մուտք գործող գերակշռող վտանգավոր քիմիական տարրերը և հետազոտել դրանց միգրացիայի ուղիները:

Ուսումնասիրությունների արդյունքների հիման վրա կարելի է մշակել տեխնոլոգիական, ագրոքիմիական, սանիտարահիգիենիկ, վարչական և այլ կոնկրետ միջոցառումներ շրջակա միջավայրի էկոլոգիական վիճակը բարելավելու համար:

Ելնելով քննարկման արդյունքներից, ԳԱԱ նախագահությունը որոշեց ծանր մետաղներով աղտոտման հետազոտությունները համարել առաջնային՝ շրջակա միջավայրի հետազոտությունների ոլորտում:

Հանձնարարվեց էկոլոգոնոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնին՝ 1995—96 թթ. ընթացքում ավարտել Երևան քաղաքի տարածքում ուսումնասիրությունները և կազմել քաղաքի էկոլոգա-երկրաքիմիական ատլասը:

ԳԱԱ նախագահությունը գործնական միջոցառումներ մշակեց ՀՀ ԳԱԱ համակարգի հիմնարկներում, կազմակերպություններում և ձեռնարկություններում ՀՀ կառավարության» պետական սեփականություն հանդիսացող հիմնական միջոցների օգտագործման կարգի հաստատման վերաբերյալ» որոշման կատարումն ապահովելու մասին (զեկ.՝ Լ. Ա. Բարսեղյան):

Հաստատվեց երկրաբանական գիտությունների գիտական խորհրդի կազմը:

Քննարկված հարցերի առթիվ ելույթ ունեցավ Ֆ. Տ. Սարգսյանը:

°°°

ՀՀ ԳԱԱ նախագահության մարտի 15-ի նիստում քննարկվեցին «ՀՀ ԳԱԱ կազմակերպչական միջոցառումները գիտությունների ակադեմիաների միջազգային ասոցիացիաների որոշման վերաբերյալ» (զեկ.՝ Վ. Բ. Բարխուդարյան) «Գիտությունների ազգային ակադեմիան 50 տարում» ժողովածուի հրատարակության պատրաստման ընթացքը» (զեկ.՝ Գ. Ն. Հովհաննիսյան), «Հովհաննես Թումանյանի երկերի հրատարակության ընթացքը» (զեկ.՝ Վ. Խ. Հովակիմյան) և այլ հարցեր: Քննարկումների ժամանակ ելույթներ ունեցան ակադեմիկոսներ Ս. Համբարձումյանը, Դ. Սեդրակյանը, էգ. Ջրբաշյանը, Ֆ. Սարգսյանը: ԳԱԱ թղթակից անդամ Վ. Բարխուդարյանը զեկուցեց ակադեմիաների միջազգային ասոցիացիայի անդամակցության և այդ առթիվ ձեռնարկված միջոցառումների մասին: Զեկուցողն ասաց.

— 1993 թ. դեկտեմբերին Կիևում կայացել է գիտությունների ակադեմիաների միջազգային ասոցիացիայի (ԳԱՄԱ) խորհրդի նիստ: Նիստում քննարկվել է խորհրդի կառուցվածքի, նրա կոմիտեներում աշխատանքներ ծավալելու և այլ հարցեր: Մասնավորապես հաստատվել է կոմիտեների կառուցվածքի և գործունեության հիմնական բնագավառները, դրանց կազմը: Ընդունվել է որոշում, տեխնիկական գիտությունների, էկոլոգիայի, էներգետիկայի պրոբլեմների, տիեզերական հետազոտությունների ԳԱՄԱ-ի մեջ մտնող ակադեմիաների գործունեությունը, իրավական և տնտեսագիտական համապատասխան գիտելիքներով ապահովելու, ինչպես նաև հազվագյուտ սարքավորումներն արդյունավետ օգտագործելու կոմիտեներ ստեղծելու նպատակահարմարության մասին: ԳԱՄԱ խորհուրդը որոշում է ընդունել նաև միջազգային կազմակերպությունների հետ կապեր հաստատելու, տպագիր օրգան (ԳԱՄԱ-ի բյուլետեն) հիմնելու, ինվեստիցիոն ֆոնդ ստեղծելու, հրատարակությունների ու վալյուտային փոխանակության կատարելու մասին: ԳԱՄԱ-ն դիմել է իր կազմի մեջ մտնող ակադեմիաների պետությունների և կառավարությունների ղեկավարներին, համապատասխան դիմում է արվել ԳԱՄԱ-ն ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի մեջ ընդունելու համար:

Միջոցառումները կոչված են ապահովելու հայ գիտնականների մասնակցությունը՝ միջազգային ասոցիացիայի համակարգի համատեղ աշխատանքին, բարելավելու գիտական լրատվության փոխանակման վիճակը և նպաստելու գիտնականների սոցիալական առանձին հարցերի լուծմանը:

1994 թվականը Թումանյանական հոբելյանական հանդիսությունների տարի է, ԳԱԱ-ն այդ կապակցությամբ նոր գրքեր, գիտական նստաշրջաններ է կազմակերպելու: Լույս են տեսնելու Հովհաննես Թումանյանի երկերի 5-րդ, 6-րդ և 7-րդ հատորները:

Նախագահությունը ճշտեց ԳԱԱ տարեկան ժողովի օրը, այն տեղի կունենա ապրիլի 14-ին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱԿԱՏԱԳՐՈՎ ՄՏԱՀՈԳՎԱԾ

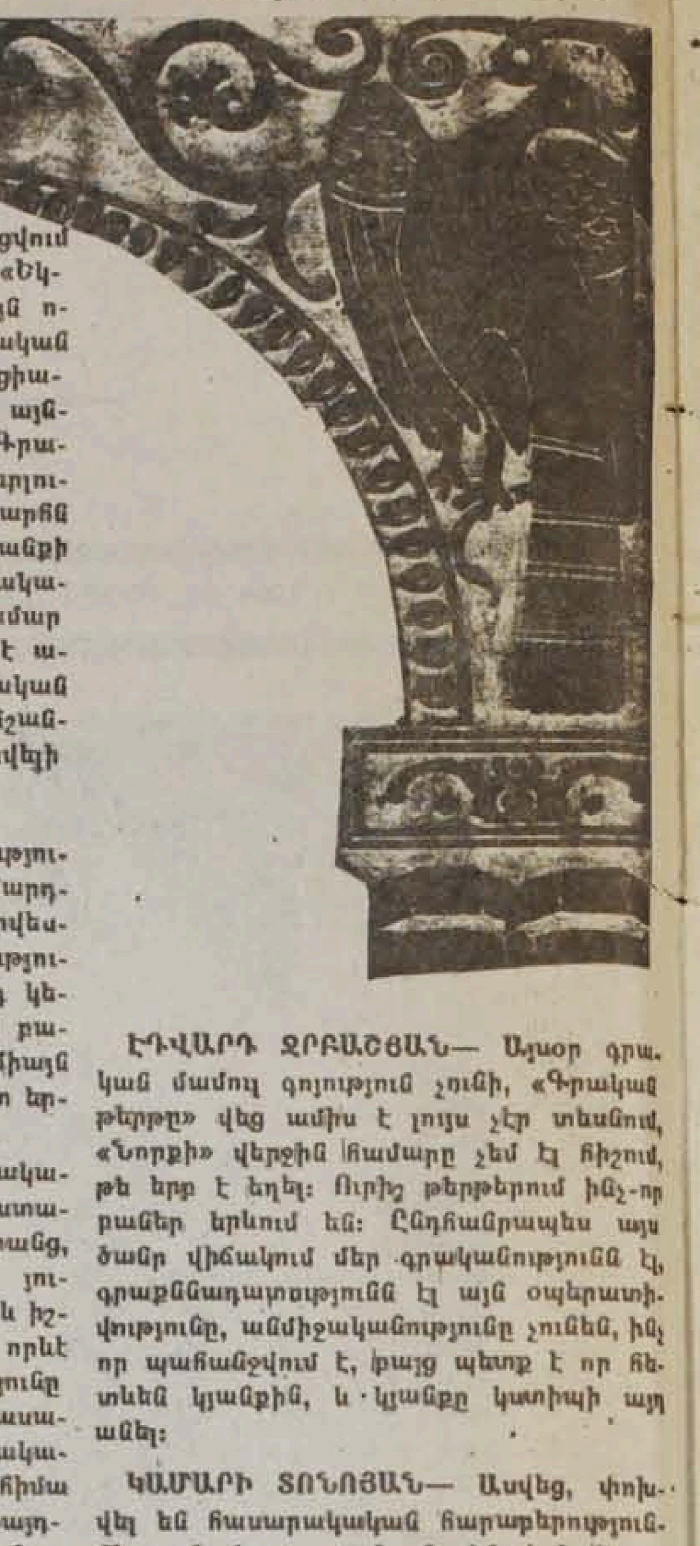

Վերջին տարիների քաղաքական բուռն իրադարձությունների հետևանքով ստեղծվել է սոցիալ-տնտեսական մի միջավայր, հասարակական մի նոր կեցություն, որն անհատին թելադրում է վարքի և բարոյականության նոր նորմեր, նոր մտածողություն և այսպիսով ձևավորում է իր նոր մարդուն: Ստեղծվո՞ւմ է, կա՞, այդ նոր կեցությունը, այդ նոր մարդուն պատկերող իսկական, մնայուն գեղարվեստական գրականությունը: Եվ կա՞ այս տեսանկյունից արդի գրական պրոցեսը հետազոտող գրականագիտությունը: Ի՞նչ սկզբունքներից պետք է ելնի գրականագիտությունն այդպիսի գրականությունը գնահատելիս, և կա՞ն արդյոք, այդպիսի սկզբունքներ: Ինչպիսին են տեսնում գրականագետները հայ գրականությունն առաջիկա տարիների հեռանկարում, ինչպիսի՞ միտումներ և կողմնորոշումներ հատուկ կլինեն նրան:

Այս հարցերի քննարկմանն էր նվիրված ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում ՆՎԱՐԴ ԱՍԱՏՐՅԱՆԻ և ԿԱՄԱՐԻ ՏՈՆՈՅԱՆԻ անցկացրած ասուլիսը, որին մասնակցեցին ինստիտուտի տնօրեն ակադեմիկոս ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆԸ, ԳԱԱ թղթակից անդամ ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆԸ, բանասիրական գիտությունների դոկտորներ ԱԶԱՏ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆԸ, ԴԱՎԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆԸ և ՋԱՎԵՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆԸ:

ԱԶԱՏ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ— Ինչո՞ւ 93 թվականը այդքան աղքատ էր գրականության առումով: 94 թվականին ես անձամբ երևույթ հանդիսացող գրական երկեր չեմ սպասում: Եվ առհասարակ առաջիկա տարիներին: Բայց գրականություն-հասարակական կյանք հարաբերությունների մեջ հիրավի շատ էական փոփոխություններ են տեղի ունենում, որոնցով գրականագիտությունն անպայման պետք է զբաղվի: Պետք է ասել, այս թեմայով որոշ նյութեր եղան «Գրական թերթում»: Բայց դրանք ինձ համար շատ բան չեն բացահայտում...

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Ամենից առաջ ուզում եմ նկատել մի էական հանգամանք. խորհրդային գրականագիտության մեջ ծնված գեղագիտական չափանիշներով գրականության դերը հասարակական կյանքում շատ է գերագնահատված: Այդ մտայնությունը իհարկե գալիս է 19-րդ դարի ռուս գրականագիտական մտքից (Բելինսկի, Չերնիշևսկի և այլք): Այս իմաստով հիմա եվրոպական գրողների ասույթներում գրականությունը դիտվում է շատ ավելի զբաղեցնող երևույթ, քան սոցիալ-հասարակական ֆունկցիա կրող ֆենոմեն: Հիշենք Կորտասարի ասույթները, Բորխեսի, Մարկեսի, ժամանակակից ֆրանսիական դասականների... Այս հանգամանքը էական նշանակություն ունի, և մենք մեր գեղագիտական սկզբունքները պետք է վերանայենք:

ՆՎԱՐԴ ԱՍԱՏՐՅԱՆ— Բայց մի՞թե կարելի է շրջանառությունից հանել և մի կողմ նետել հասարակական գիտակցության մի ամբողջ ձև, որը հազարամյակներ, դեռևս հին Շումերից և Բաբելոնից սկսած, ծառայել է մարդուն և հանկարծ, պատմության ինչ-որ մի կետում, 21-րդ դարի նախաշեմին, պարզվում է, «դարձել է ավելորդ», և, մանավանդ, նրան հատկացնել «զբաղեցնող», սոսկ զվարճալի ժամանցին ծառայող ինչ-որ ֆենոմենի դեր:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Եղել է, իհարկե, գաղափարի գրականություն: Րաֆֆին ժամանակին ասում էր, թե մի գիրքը կարող է փրկել մի ամբողջ ժողովուրդ: Հայ գրականությունն էլ գաղափարի գրականություն էր 19-րդ դարում, և իհարկե ազգային ինքնագիտակցություն արթնացնելու ֆունկցիան հավասարապես կրում էր նաև գրականությունը հասարակական մտքի մյուս ոլորտների հետ միասին: Ինձ թվում է, մենք դեռ կառչած ենք նույնիսկ 18-րդ դարի գեղագիտական մտածողության կաղապարին: Պետք է ազատվել դրանից: Վերջերս շատ է կրկնվում այն հին, դեռևս 18-րդ դարի կլասիկ փիլիսոփայության մեջ ծագած միտքը, թե գեղեցիկը կփրկի աշխարհը: Ես պարզապես զարմանում եմ, որ Դոստոևսկու նման մի գրող նույնպես տուրք է տվել այդ պատրանքին: Ակամա՛ հիշեցի Ջոյսի հերոսներից մեկի խոսքը գրականության վերաբերյալ. նա ասում է, թե ոչ մի բանով բացառված չէ, որ օպերայում նստած և երաժշտությամբ կլանված անձը դուրս գա՛ և մարդ սպանի, հանցագործություն կատարի:

ՆՎԱՐԴ ԱՍԱՏՐՅԱՆ— Դուք դա համարում եք ընդհանուր օրինաչափությո՞ւն: Վերջին հաշվով, առաջադեմ մտավորականությունը միշտ էլ ձևավորվել է գրականության ազդեցության տակ:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Կան գեղագիտական մոդելներ, որոնցից մենք պիտի փորձենք ազատվել: Այսպես ասած, կեցության բնույթները փոխվել են, հիմա վերափոխող այլ գործոններ են պետք, և այստեղ գրականության և արվեստի դերը գերագնահատել պետք չէ: Գործնականում ոչ ոք չի կարող ցույց տալ, թե ինչ գիրք ինչ արեց, ինչպես վերափոխեց հանցագործին:

ՆՎԱՐԴ ԱՍԱՏՐՅԱՆ— Աստվածաշունչը նույնպես գրականություն է...

ԴԱՎԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ— Վերջին տարիներին մեր գրականագիտությունը կանգնեց մի շատ կարևոր խնդրի առաջ. դա հոգևոր արժեքների վերագնահատումն էր, որն ըստ էության չկատարվեց: Այն պետք է ընդգրկեր մեր վերջին 70 տարիների գրականությունը: Անհատական մոտեցումները հայտնի են, բայց ընդհանուր մոտեցումը դեռևս ճշտված չէ: Այսպես, օրինակ, գրականության ինստիտուտում գրվում է 20-րդ դարի հայ գրականության պատմությունը: Քանի որ ընդհանուր սկզբունքները ճշտված չեն, ապա այդ աշխատությունը նախապես դատապարտված է: Դա գուցե կդառնա հոդվածների ժողովածու կամ նման ինչ-որ բան, բայց գրականության միասնական պատմություն չի լինի:

Ցավալին այն է, որ թերթ ու ամսագիր ճարելն է դժվար, մարդիկ դժվարանում են ցնել, չեն կարդում, հոգեպես մի տեսակ կտրված են իրարից: Ուստի այսպիսի ասուլիսները շատ են անհրաժեշտ, որպեսզի մարդիկ հավաքվեն իրար գլխի, իրար չկորցնեն: 1922 թվականին լինում էին գրքերի քննարկումներ, որ տևում էին մինչև գիշերվա 2-ը: Ավելի եռուն շրջան երևի չենք ունեցել: Դարձյալ աղքատ ժամանակ էր, խեղճ ժամանակ, ոչինչ չկար, բայց կար ցանկությունը... Գուցե այդ ցանկությունն այսօր էլ կա, բայց դժբախտաբար չկան կազմակերպող ուժեր:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Քանի որ խոսք գնաց արժեքների վերագնահատման մասին, ինքնաբերաբար առաջանում է մի հարց. ինչպե՞ս գնահատել խորհրդային տարիների գրականագիտական միտքը: Այն տեսակետը, որ իբր թե գրականագիտական միտքը առաջնորդվել է մարքսիստական փիլիսոփայությամբ և այս իմաստով ըստ էության անընդունելի է, ես համարում եմ միանգամայն սխալ: Անժխտելի է, որ 50—70-ական թվականներին հայ գրականագիտական միտքը այնպիսի վերելք է ապրել և այնքան արժեքներ է ստեղծել, որպիսիք և որքան չի ստեղծել ամբողջ նախորդ 150 տարվա ընթացքում: Մեր գրականագետները միայն Մարքսին, Էնգելսին, Ստալինին չէ, որ կարդացել են, կարդացել են նաև դասական գրականագիտություն և արտասահմանյանը, և, հետևաբար չի կարելի նեղմիտ ձևով նրանց համարել մարքսիստ գրականագետներ և արժեզրկել նրանց գործը:

ԿԱՄԱՐԻ ՏՈՆՈՅԱՆ— Հիմա ընդհանուր միտում կա մարքսիստական արժեքներից զգուշանալով սահմանազատվելու և մտայնություն՝ թե եթե որևէ մեկը ժամանակին մարքսիստական չափանիշներով է գնահատել գրականությունը, կեղտոտ գործ է կատարել:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Մարքսիզմն ինքն էլ պահպանում է երևույթներին օբյեկտիվ մոտեցման ինչ-որ չափանիշներ և հենվում է նաև պատմական մեթոդի վրա: «Եթե նախորդ տարիներին մեր գրականագիտության մեթոդաբանությունը եղել է մարքսիստական, այժմ ո՞րն է»՝ այս հարցին ոչ ոք չի կարող պատասխանել: Առհասարակ, այժմ համաշխարհային մասշտաբով գրականագիտական միտքը ճգնաժամ է ապրում: Չի կարելի ցույց տալ մի մեթոդ, որի վերաբերյալ կարելի լիներ ասել, թե դա պետք է ուղենույց հանդիսանա մեզ համար:

ՋԱՎԵՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ— Խնդիրը սա է՝ այսօր գրականություն ստեղծվո՞ւմ է, թե՞ ոչ: Ես, որ զբաղվում եմ քննադատությամբ, այդ հարցին չեմ կարող պատասխանել, որովհետև մամուլում չեմ տեսնում այդ գրականությունը: Տպագրված գիրք ես չեմ տեսնում: Գրականություն ստեղծվո՞ւմ է: Երևի թե ստեղծվում է, երևի թե այնպիսի գրողներ կան, որոնք գրում են վեպեր, պատմվածքներ... Կան գրականության տեսակներ, որոնք կարող են այս պահին ստեղծվել, հենց այսօր, կան՝ որ հետագայում: Օրինակ, պոեզիան պետք է արագ արձագանքի մեր այսօրվա վիճակներին: Պոեզիայի այդ արձագանքը ես չեմ տեսնում: Արձակը այդպես արագ չի ստեղծվելու, ստեղծվելու է տարիներ հետո: Այսօրվա բուռն երևույթները նորտվածքներ կտան, կմարսվեն, նոր միայն արձակը կանդրադառնա դրանց:

ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆ— Ինչո՞ւ: Մի լավ պատմվածք կամ վիպակ չի՞ կարող գրվել հիմա:

ՋԱՎԵՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ— Ես խոսում եմ վեպի՝ գլխավոր ժանրի մասին: Իսկ գրականագիտությունը պարտադիր չէ, որ անմիջապես կապված լինի այսօրվա գրական պրոցեսին: Կա, օրինակ, գրականագիտություն, որը զբաղվում է տեսական հարցերով, մեթոդական հարցերով և որի համար պարտադիր չէ այսօրվա գրականությունը: Գրականագիտությունը այդ ձևով է այսօր շարունակվում:

ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆ— Ես կարծում եմ, որ ընթացիկ գրականություն ասելով վերցնել այսօրվա, այս ամսվա գրականությունը և ընդհանրացնող դատողություններ անել, ճիշտ չի լինի: Կարող է պատահել մի քանի տարի ըստ էության աչքի ընկնող գործեր չհրապարակվեն: Չենք կարող պահանջել այդպիսի անմիջական արձագանք: Մեր հասարակությունը, դրա հետ նաև մեր գրողները այնքան շփոթված, հանկարծակիի եկած վիճակում են, որ չի էլ կարելի այդպիսի անմիջական արձագանքը: Չնայած եղել են Համո Սահյանի բանաստեղծական շարքերը, Հրաչյա Հովհաննիսյանի, Վահագն Դավթյանի, Սիլվա Կապուտիկյանի, Գևորգ Էմինի շարքերը և ուրիշ ստեղծագործություններ: Դրանք արագանքներ են, ճիշտ է քնարական ձևով: Պատմվածքներ էլ կան: Միայն ղարաբաղցի հեղինակները տասից ավելի գրքեր են հրապարակել, և հիմնում ես, թե ինչքան ճշգրիտ արձագանքներ կան դրանցում: Չշտապենք ոչ հոգեվարքի մասին խոսելու, ոչ անկման: Գրականությունը կա և չի կարող չլինել, քանի դեռ ազգը գոյություն ունի:

Այստեղ երկու ճշտում եմ ես ուզում մտցնել: Մեկն այն է, որ սոցիալիստական բառը չդարձնենք նշավակող հասկացություն: Նրա մեջ կուտակվել է մարդկության պատմական դրական փորձի, բարոյական ըմբռնումների շատ զգալի տոկոսը: Դա չպետք է անտեսել: Մյուս կողմից, այո՛, իհարկե մենք հեռվից, արդեն սառը հայացքով տեսնում ենք, որ գրականագիտական ընդհանուր պարտադրումների մեջ կային շատ բաներ, որոնք գալիս էին ինչ-որ չափով ոչ թե տեսական մտահանգումներից և ճշմարտությունից, քաղաքական ըմբռնումներից, ինչը մեզ համար սովորական գիտակցություն էր դարձել: Չպետք է կարծել, թե մանավանդ, հետստալինյան շրջանում մեր գրականագիտությունն ինչ-որ այդպիսի պահանջներով, Կենտկոմի ցուցումներով է ստեղծագործել: Այդպես մտածելը, իհարկե, շատ՛ անարդարացի կլինի: Մենք աշխատում ենք 30—40 տարի այս բնագավառում: Այս ինստիտուտում տասնամյակներ աշխատել ենք, երբեք Կենտկոմից չեն ասել, թե այսինչի մասին այսպիսի ոգով պետք է գրել:

ՋԱՎԵՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ— Իհարկե, ասել են:

ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆ— Ո՛չ: Դասական գրականության մասին գրելիս ինձ ոչ մեկը չի ասել, թե Թումանյանին ինչպես գնահատեմ կամ Րաֆֆուն:

ՋԱՎԵՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ— Կար գրականագիտության երկու շերտ. մեկը, որ պաշտոնական գաղափարախոսության կողմից պարտադրվում էր, թեկուզ մեր ժողովածուները սոցիալիստական ռեալիզմի մասին, ամեն ինչ պատվիրված էր վերևից, թեման, ուղղվածությունը, գաղափարը: Եվ կար մի գրականագիտություն, ճիշտ առաջիք, Թումանյանի, Իսահակյանի և մյուսների մասին, որում արժեքավորման չափանիշները թողնված չէին մեր անձնական ըմբռնումներին և զգացողությանը: Այստեղ պարտադրանք չի եղել:

ԿԼՈՐ ՍԵՂԱՆ

ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆ— Երբ լինում էր կուսակցական համագումար կամ պլենում գաղափարական հարցերին նվիրված, իհարկե, վերևից պահանջում էին արձագանք, ակադեմիան էլ հավաքվում էր և ասում՝ ի՞նչ եք անում, հնարավո՞ր է ընդեղծել այդ մասին մի ժողովածու: Բայց դրանից հետո էլ մենք ներքին մեծ ազատություն ունեինք այսպես կամ այնպես գրելու: Ես ավելի լայն իմաստով եմ ուզում հարցը դնել: Իհարկե, գրականագիտությունը ես այլ կերպ կստորաբաժանեի երկու շերտերի: Կա այսպես կոչված մեկնողական գրականագիտություն և կա ճըշգրիտ գրականագիտություն: Առաջինին մեջ ես կմտցնեի գրականության տարեգրությունը, գիտական-կենսագրությունները, տեքստաբանական աշխատանքները, լեզվի և տաղաչափության հարցերը, որոնք գաղափարախոսության հետ առհասարակ չեն էլ առնչվում: Մեկնաբանական գրականագիտությունը և՛ ճաշակից է գալիս, և՛ գաղափարական որոշ նկատառումներից. այստեղ իհարկե որոշ բաներ՝ և՛ պարտադրանքից, և՛ մեր գիտակցության, տոգված դաստիարակության բերումով եղել են, բայց դրա մեջ էլ այնքան օբյեկտիվ, գիտական ճշմարտություն կա, որ չի կարելի միանգամից դեն նետել և վրան խաչ քաշել: Հիմա եկել է մի ժամանակ, որ մենք այլ կերպ ենք շատ հարցերի մասին մտածում: Գաղափարական խիստ պահանջներ, արգելքներ, որոնք պիտի կաշկանդեին մեզ, չկան: Դա ինչ-որ տեղ թվում է, թե հեշտացրել է մեր գործը: Իրականում այդպես չէ: Չի կարելի գեղարվեստական երկը, գրական պրոցեսը գնահատել առանց գաղափարական նկատի, չափանիշների: Ինչպե՞ս վարվել: Ես մի քանի անգամ առիթ եմ ունեցել խորհելու այդ մասին և հանդես եմ եկել այս հարցի շուրջ «Գրական թերթում» և «Նպատակում»: Ես կարծում եմ, որ պլյուրալիզմի ինչ-որ ժամանակ, գոնե անցումային շրջան պետք է մեզ համար: Չպետք է պարտադրել, որ եթե սոցիոլոգիական մեթոդը չես կիրառում, հոգեբանական մեթոդը ընդունիր որպես սկզբունք կամ էքզիստենցիալիզմը: Թող գրականագետները, ովքեր անհատականություն ունեն, վերլուծեն գիտական երկը իրենց մտածած ձևով, ոչ մի պարտադրանք չլինի: Միևնույն գեղարվեստական ստեղծագործությանը տարբեր գրականագետներ կարող են տարբեր վերաբերմունք ունենալ: Մենք այդ հանդուրժողությունը պետք է տանք, նույնիսկ նույն աշխատության ներսում. գրականագետները թող իրենց դրսևորեն յուրովի: Այսօր չկա մի մեթոդաբանական սկզբունք, որը հաղթանարդի մենիշխանական իր իրավունքներով, թե սա է միայն և վե՛րջ: Գուցե կանցնի ինչ-որ ժամանակ և կմշակվեն միասնական սկզբունքներ:

Իհարկե, միամտություն է բացարձակ իմաստով հասկանալ, թե գեղեցիկը կփրկի աշխարհը: Սա ասողները գուցե իրենք էլ տառացի իմաստով չեն հասկացել: Գրականության նշանակությունն այն է եղել, որ նա ստեղծել է որոշ բարոյական և գեղագիտական ըմբռնումների մթնոլորտ, չափանիշներ, որոնցով հասարակությունը եթե չի էլ գործում, չի ապրում, բայց, համենայնդեպս, դատում է: Եթե այդ չափանիշներն էլ չլինեն, եթե գրականության, արվեստի օգնությամբ այդ բարոյական բարձր ըմբռնումներն էլ չլինեն, եթե անհատի մեջ դրանք չներարկվեն դպրոցից սկսած, ինչ-որ չափով, ապա հասարակությունը քայքայման ավելի մեծ վտանգի առջև կկանգնի:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Իմ խոսքը վերաբերում է գրողի և գրականության դերի չափազանցմանը:

ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆ— Հենց այն հանգամանքը, որ այդ դերը փոքրացել է, չի խոսում առաջադիմության մասին, ինչ-որ տեղ, ես կասեի, խոսում է մեր նույնիսկ ռեգրեսի մասին:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Այժմ գաղափարի ժամանակներ չեն: Հիմա գաղափարի գրականությունը չկա և չի լինելու: Դա իմ տեսակետը չէ, դա արդի գեղագիտական մտքի հայտնությունն է: Գաղափարի գրականության ժամանակներն անցել են:

ԱԶԱՏ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ— Այդպիսի բան չի լինում, որ գրականություն չլինի, նույնիսկ ամենագաղափարազուրկ, ամենահոգեզուրկ հասարակության մեջ: Մեր կրպակներում այնքան գրականություն է վաճառվում... Ճիշտ է, պոռնոգրաֆիա է, էժանագին արկածային գրականություն:

ՆՎԱՐԴ ԱՍԱՏՐՅԱՆ— Զանգվածային սպառման համար արտադրվող գրականությունը և հասարակական արժեք ներկայացնող լուրջ գրականությունը հակոտնյաներ են. առաջինը կարելի է անվանել հակագրականություն, ինչպես կարելի է հակաֆիլմ անվանել էկրանները հեղեղող պոռնոգրաֆիան, բռնության, ուժի կուլտը, ըստ էության նիցշեական «գերմարդուն» փառաբանող, ինչպես նաև կենցաղային շրջանակներից դուրս չեկող բազմասերիանոց մելոդրամատիկ ֆիլմերը: Դրանք քայքայում են անձը:

ԱԶԱՏ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ— Լուրջ գրականության մեջ որոշակիորեն ճգնաժամ է այս վերջին տարիների ընթացքում: Մեր բանաստեղծությունը, ասենք, և մեր պատմագրությունը եղել են ինչ-որ չափով ժողովրդին առաջնորդող գրականություն: Եվ այդ ավանդույթը եկել հասել է մինչև մեր օրերը: Պատահական չէ, որ գրողների միության նման մի բյուրոկրատական կազմակերպություն, իր բոլոր բացասական կողմերով հանդերձ, այս 70 տարիների ընթացքում բավական կարևոր դեր է խաղացել ժողովրդի կյանքում, եղել է մտավոր ուժերի կենտրոնացման միջոց: Պատահական չէ նաև Թումանյանի գլխավորած Հայ գրողների կովկասյան ընկերության նշանակությունը: Խորհրդային շրջանում այդ ավանդույթն ընդունեց կազմակերպական ձևեր. կար պահանջարկը, և գրականությունը լարվում էր՝ տալու իր լավագույն գործերը: Խոսքը միայն քաղաքական ռոմանտիզմի գրականության մասին չէ, որը մեծ դեր խաղաց ամբողջ ժողովրդի քաղաքական կյանքը, գիտակցությունը կազմակերպելու գործում: Հիշո՞ւմ եք Զորյանի խոսքը, թե Տերյանի ժողովածուն հսկայական հեղափոխիչ նշանակություն ունեցավ, ողջ մթնոլորտը շնչում էր Տերյանով: Հիշենք Բլոկի ազդեցությունը ռուսական հասարակական մտքի վրա: Էլ չեմ խոսում Թումանյանի, Իսահակյանի մասին: Այժմ էլ է, որ պետք է խոսել այն շրջադարձի մասին, որ տեղի է ունենում մեր հասարակական գիտակցության մեջ: Այն հասարակությունը, որ մենք ունեինք 70 տարիների ընթացքում, դիմադրում էր հոգեզրկությանը, որի մասին ասել է դեռ Իսահակյանը՝ «Ես ձեզ ասում եմ՝ կգա ոգու սով»: Հիմա այդ ոգու սովը դառնում է հասարակական երևույթ: Նույնը տեղի է ունենում Ռուսաստանում:

Գրականությունն անկասկած մեծ ազդեցություն է թողել մեր ամբողջ զարգացման վրա, շատ մեծ ազդեցություն: Թումանյանն էլ, Րաֆֆին էլ, Տերյանն էլ, Չարենցն էլ: Այսօր սպառնալից փոփոխություն է տեղի ունեցել: Եվ մենք մեր աչքի առաջ ունենք արևմտյան զարգացած հասարակությունների հեռանկարը, բայց գրականությունը դրանցում խորապես թույլ է:

Եթե Բրոդսկին չլիներ ռուսական քաղաքական էմիգրանտ, նրան չէին գնահատի: Ամերիկայում կան տաղանդավոր տղաներ, որոնք փոքր տպաքանակով ժողովածուներ են տպագրում, և կարդացողների նեղ շրջանակ կա, բայց այնպիսի հեղինակավոր բանաստեղծություն, ինչպիսին մենք ունեցել ենք, չկա և չի լինի: Հիմա մենք էլ ենք կորցնում, որովհետև գնում ենք զարգացման նույն ուղիներով: Կլինեն տաղանդավոր տղաներ, կլինի գրականություն, բայց գրականությունը նույնպես կկղզիանա, ինչպես տեղի ունի արևմտյան հասարակությունների մեջ: Միտումը տանում է դեպի այդ: Եթե ժողովուրդը, հասարակությունն ինչ-որ չափով իրենց մեջ ուժ կգտնեն դիմակայելու դրանց, դա մեզ ոգու սովից կփրկի:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԻՆՅԱՆ— Իմ կարծիքն այն է, որ այժմ գրականություն ունենք և ստեղծվում է մի չափազանց հետաքրքիր պրոցես պոեզիայում, արձակում: Եվ հենց գեղագիտական այն նոր մոտեցումները, որ դրսևորում են գրողները, ցույց է տալիս, որ նրանք իրենց աշխատում են մերձենալ եվրոպական գրականությանը: Եվ այն ընդհատումը, որ եղել է ժամանակին, ընթացքում, հիմա կարծես թե լրացվում է: Օրինակ, Մուղնեցյանի վեպերը՝ «Եկվորներ», «Ալիզ»: Դրանք ունեն այն ոճը, որ ժամանակին կոչեցին «մոգական ռեալիզմ»: Այժմ գրականության սոցիալական արձագանքը չի կարող լինել այնքան որոշակի, որքան եղել է առաջ: Գրականությունը, եթե կուզեք իմանալ վերլուծում է մարդու ներքին հոգևոր աշխարհն ավելի, քան թե արձագանքում է կյանքի այս կամ այն երևույթներին: Ժամանակակից գրականությունը ճանաչելու համար պետք է հետևել մամուլին: Կարելի է ասել, որ այնտեղ անընդհատ է գրական պրոցեսը: Եվ կան որոշակի նախանշաններ, որ առաջիկայում կունենանք ավելի զարգացած գրական սերունդ:

ԿԱՄԱՐԻ ՏՈՆՈՅԱՆ— Գրականությունը, ինչպես և ամեն մի արվեստ, մարդկային ընդհանուր կեցության գեղարվեստական պատկերումն է և վերլուծությունը. իսկ ո՞վ կարող է ասել, թե այդ կեցությունն ինչ-որ բեռլինյան պատով բաժանված է երկու մասի, որոնցից միայն մեկում է գրողին թույլատրվում ազատ երթևեկել:

Գրականության կողմից հասարակական հարաբերությունների գեղարվեստական վերլուծությունը ձեռնտու չէ նրանց, ովքեր այդ հարաբերություններում յուրացնում են հասարակական բարիքի և իշխանության առյուծի բաժինը: Երբ որևէ հասարակության մեջ գրականությունը ճգնաժամ է ապրում՝ օտարված է հասարակական կյանքից և նրա հասարակական արժեքը հասցված է զրոյի (իսկ հիմա մեր նման հասարակություններում այդպես է), ապա պետք է որոնել այդ ճգնաժամը ծնող պատճառները և ոչ թե ճգնաժամային վիճակը համարել որպես գրականության «արդիական» վիճակ և պնդել, թե արդիական լինելու համար ամեն մի գրականություն իրեն պիտի դնի նույնպիսի վիճակի մեջ:

ԴԱՎԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ— Մեր պատմավիպասաններն առաջ և՛ պատմաբանի դեր էին կատարում, և՛ փաստաբանի, և՛ քաղաքագետի, և՛ ազգագրագետի, և՛ այլն, այլն ու վեպեր էին գրում, որոնք ավելի շատ ազգային գաղափարախոսություն ու ազգագրություն էին, քան գեղարվեստ ու գեղագիտություն: Այդպիսին էր ժամանակի հրամայականը: Իսկ այսօր պիտի գործադրենք բուն գրական-գեղագիտական չափանիշներ: Գրականությունը գնում իր գրական-գեղագիտական չափանիշներով պիտի առաջնորդվի: Հասարակական, քաղաքական հարցերի վերաբերյալ, փառք Աստծո, հիմա մամուլում լավ վերլուծություններ կան, լրատվություն կա, թող ընթերցողները, որ այդ ամենը գրականությունից էին պահանջում, դրանով բավարարվեն: Հիմա գրականությունը գտնվում, իր մարմնից ավելորդությունները դեն է նետում:

Ժամանակին շատ իրավացի էր Վ. Տերյանը, որ գտնում էր, թե գրական չափանիշներն այնքան են ընկած, որ «պրոտոկոլը վեպի տեղ է անցնում»:

Ուզում եմ հատկապես շեշտել, որ մեր վերջին 70 տարիների գրականությունն ուսումնասիրելու համար արխիվներում անհրաժեշտ է կատարել հետազոտական լուրջ աշխատանք: Արխիվներից ժամանակին հանվել է այն, ինչ պետք է եղել այն ժամանակների մտածական մոդելներին: Հիմա ամբողջ նյութը պետք է շրջանառության մեջ դրվի, որպեսզի դրա հիման վրա ճիշտ և ամբողջական պատկերացում ստեղծվի: Անհրաժեշտ է գնալ դեպի գրական սկզբնաղբյուրները: Եթե դա արվի, ապա պատմական զարգացման ընթացքները ճիշտ գիտարկելով, կհստակվեն և՛ մեթոդը, և՛ շատ այլ բաներ:

Առաջ մամուլի մի մասը զբաղեցնում էին ոչ պրոֆեսիոնալները: Հիմա կյանքը այնպիսին է, որ ով առևտրով պիտի զբաղվեր, կզբաղվի դրանով, իսկ ով պետք է գրեր՝ կգրի: Ամեն մեկին՝ իրենը...

ՋԱՎԵՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ— Չէ, դե, ոչ պրոֆեսիոնալը միշտ էլ մասնակցել է գրական պրոցեսին: Պրոֆեսիոնալ քննադատությունը ինքը պիտի բարձր լինի, որպեսզի ոչ պրոֆեսիոնալին դուրս մղի գրականագիտությունից:

ԴԱՎԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ— Պրոֆեսիոնալ քննադատից պահանջվում է ոչ միայն անաչառ լինել, այլև լայն իմացություններ ունենալ և խոսել բազմանիստ համադրումներով: Այս էր երեկվա պահանջը, այս է նաև այսօրվա պահանջը:

ՋԱՎԵՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ— Դուք կարծում եք հիմա քննադատության մեջ տենդենցիոզներ չե՞ն լինելու: Լինելու են: Խնդիրն այն է, թե ինչ մակարդակի քննադատ է, ինչ չափանիշներից է ելնում: Սա է կարևորը:

ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆ— Մի 10 տարի առաջ հատուկ մտահոգության առարկա դարձավ, թե քննադատները ընթացիկ գրականությամբ չեն զբաղվում: Հիշում եմ, 1986 թվականի համագումարում իմ զեկուցումն ավարտեցի նրանով, որ պետք է միջոցներ ձեռնարկել, որպեսզի քննադատները գնան դեպի ընթացիկ գրականությունը: Ժամանակը, սակայն, ցույց տվեց, որ այդ բոլոր կոչերն արդյունք չեն տալիս: Այսօր մամուլն է ավելի կազմակերպում: Գրականության ինստիտուտի վրա այդպիսի խնդիր դնելը երևի թե ճիշտ չի լինի: Մենք չենք կարող պլանավորել, թե պետք է գրախոսություններ գրել այսինչ գրքերի մասին:

ՆՎԱՐԴ ԱՍԱՏՐՅԱՆ— Խոսքն առանձին գրախոսությունների, գրական հանդեսներ երևույթները գնահատելու մասին չէ, այլ՝ ներկայիս ողջ գրական պրոցեսի, գրականության մեջ իսկապես տեղի ունեցող ճգնաժամի վերլուծության, որ ուրիշ ով կարող է անել և պետք է [illegible] եթե ոչ պրոֆեսիոնալ գրականագետ:

ԷԴՎԱՐԴ ՋՐԲԱՇՅԱՆ— Այսօր գրական մամուլ գոյություն չունի, «Գրական թերթը» էլ գրական թերթ չէ, [illegible] «Նորքի» [illegible] թե երբ [illegible] բաներ [illegible] ծանր վ[illegible] գրքերն [illegible] վություն [illegible] որ պատ[illegible] տնեն [illegible] անել:

ԿԱՄԱՐԻ ՏՈՆՈՅԱՆ— Ասվեց, փոխվել են հասարակական հարաբերությունները, համապատասխանորեն փոխվել է մարդը, նրա սոցիալական, բարոյահոգեբանական ողջ նկարագիրը: Սակայն փաստի լոկ արձանագրումն է և դեռ չի բացահայտում նոր իրականության ու գրականության միջև հաստատված [illegible] հարաբերակցությունների էությունը և [illegible] պատճառաբանում այն փաստը, որ [illegible] օր մենք չունենք այդ նոր իրականությունը, նոր մարդուն պատկերող և գնահատող լուրջ և մնայուն գրականություն: [illegible] օր մենք հայտնվել ենք գոյության մի [illegible] ջավայրում, ուր նախկին կոմունիստակ[illegible] սկզբունքների՝ հավասարության, արդարության, հանրայնության, [illegible] նալիզմի, խաղաղության և այլնի փոխարեն օբյեկտիվորեն գործում են և մա[illegible] կանց սոցիալական ու բարոյական վա[illegible] որոշում են դիալեկտիկորեն հակադիր [illegible] սկզբունքները: Բոլոր ժամանակներո[illegible] դեռ կոմունիստական գաղափարախոսության սկզբնավորումից առաջ, հումանիստական գրականությունը և արվեստը հ[illegible] սարակական հարաբերությունները և [illegible] րանցում անհատի վարքը գնահատել [illegible] հենց այդ հումանիստական սկզբունքներից եկող չափանիշներով, սկզբունքներ, որոնք ազատ մրցակցական գոյապայքարի հասարակարգերում միշտ էլ եղել [illegible] իդեալներ: Սոցիալիստական ժամանակներում հենց այդ իդեալներն էին ընդունված և, ավելին, պարտադրվում էին [illegible] պես կյանքի և մարդկանց դրսևորած վարքի գնահատման չափանիշներ: Գրողներից, արվեստագետներից շատերն [illegible] հումանիստական սկզբունքներից ձեր[illegible] զատվելն ընդունեցին որպես ստեղծագործական ազատություն: Հասարակական նոր հարաբերությունների հետ շրջանառության մեջ մտցված և պարտադր[illegible] նոր, հակադիր սկզբունքների հումանիստական լինելը դեռևս ոչ ոք չի ապացուցել և չի կարելի ապացուցել: Դիալեկ[illegible] կան բացառում է երրորդ սկզբունքն[illegible] համակարգի գոյությունը: Սոցիալիստական հասարակությունը բարելավելու [illegible] կրքոտումներով ոգևորված մտավորականությունը, այդ թվում և գրողների մեծ [illegible] մասնությունը, նման շրջադարձ չէին [illegible] պասում: Կյանքը կոմունիստական, հումանիստական սկզբունքների տեսանկյունից գնահատելու սովոր գրողները և [illegible] վեստագետները շփոթված են, Էդվարդ Ջ[illegible] բաշյանի բառերով ասած՝ «անորոշությ[illegible] մեջ են» և իհարկե չեն կարող անմիջապես արձագանքել իրենց շրջապատում կատարվող փոփոխություններին:

Ահա թե ինչու այսօր չի ստեղծվում [illegible] կական, մնայուն, բարձրարժեք գրականությունը՝ այսօրվա կյանքը, մարդուն պա[illegible] կերող և հումանիստական չափանիշներ[illegible] գնահատող գրականությունը:

Ոմանք կարծում են՝ թող յուրաքանչյուր[illegible] րը կյանքի և գրականության մասին [illegible] տի, ելնելով իր սեփական տեսանկյունից, թող թագավորի գաղափարակ[illegible] բազմակարծությունը, այդպես ավելի [illegible] տաքրքիր կլինի: Գաղափարական այսպես կոչված «պլյուրալիզմը» կարծիքների, տ[illegible] սակետների, մոտեցումների և գնահա[illegible] տումների բազմազանությունը, որի [illegible] մար մեր մտավորականները դեռ մո[illegible] պնդելով ուրախանում էին, իրական[illegible] անխուսափելիորեն վերածվում է դիալ[illegible] տիկորեն հակադիր երկու գաղափարակ[illegible] կան դիրքորոշումների՝ մեկից մյու[illegible] անցնելու պրոցեսի:

Իսկական հումանիստական չափանիշներով կյանքը պատկերող և գնահատող գրականությունը և իսկական հումանիստական չափանիշներով գրականությու[illegible] գնահատող գրականագիտությունը չեն [illegible] նի, քանի դեռ գրողները և գրականագետները չեն վերադարձել նույն հումանիստական սկզբունքներին և այդ սկզբունքներից բխող չափանիշներին: Միայն այս դեպքում գրականությունը (և արվեստը), նաև գրականագիտությունը դուրս կգան մեծ [illegible] նապարհ: Հակառակ դեպքում, մենք կ[illegible] նենանք արդի արևմտյան բուրժուակ[illegible] փիլիսոփայական-գաղափարախոսական [illegible] այս կամ այն՝ անհատապաշտական պր[illegible] մատիզմի (ինդիվիդուալիզմի), հոռետ[illegible] սական էքզիստենցիալիզմի, կրոնակ[illegible] մտայնության, ազգայնական մռայլ[illegible] թյան, բուրժուական մասսայական ա[illegible] վեստի և այլ մոդելներին հարող գրականություն (և արվեստ):

Ասուլիս ՀՀ ԳԱԱ գրականության ինստիտուտում

ՄԱՍՆԱԳԵՏԸ ՀԱՐՑ Է ԲԱՐՁՐԱՑՆՈՒՄ

Գիտական աշխատանքը մամուլի ասպարեզում

Այն, ինչ այսօր կատարվում է զանգվածային լրատվության միջոցների ասպարեզում, ստացել է «լրագրային [illegible]» անվանումը: Մեր հանրապետությունում նրա մասնակիցներն են դարձել համարյա երկու հազար պարբերական հրատարակություններ, որոնք լույս աշխարհ են եկել գլխավորապես վերջին երկու տարիներում և բացի պաշտոնական ու նոր կարգավիճակ ստացած ավանդական թերթերից, հիմնականում շաբաթաթերթեր են: Դրանք ներկայացնում են ամենատարբեր հասարակական-քաղաքական, մշակութային և այլ կազմակերպություններ, կուսակցություններ, կամ պարզապես «անկախ են»:

Միանգամայն վերափոխվել է պարբերական մամուլի համակարգն ու պատկերը: Առկա է այսպես կոչված «հետկոմունիստական» հասարակության խնդիրների ու հոգսերի մեջ ընկղմված միանգամայն նոր մամուլ: Տարբեր է այդ հրատարակությունների մասնագիտական մակարդակը: Տաղանդավոր լրագրողների և մամուլի փորձված կազմակերպիչների հետ մեկտեղ լրագրական գործունեության են ձեռք մեկնել հարյուրավոր երիտասարդ էնտուզիաստներ, որոնք, բնականաբար, աչքի չեն ընկնում այդ ասպարեզի համար անհրաժեշտ մասնա[illegible]ն փորձով ու գիտելիքների գումարով և հույսը դրել են միմիայն իրենց կարծեցյալ ներըմբռնողության վրա: Ապագան ցույց կտա, թե դրանցից որի բախտը կբերի, իսկ որինը՝ ոչ:

Մամուլի ասպարեզում տեղի ունեցած արմատական վերափոխումները անկախ պետականության պայմաններում ծնված, նրա նոր միտումներն ու հեռանկարները անհրաժեշտաբար առաջ են քաշում երկու կարևորագույն հարց, որոնք չնայած հանրապետության ծանր վիճակին, այնուամենայնիվ, իրենց նկատմամբ լուրջ ուշադրություն են պահանջում: Դրանք են հանրապետության մամուլի ուսումնասիրության աշխատանքների վերակառուցումը և մամուլի տեսությանը, ժուռնալիստական աշխատանքի մեթոդոլոգիային ու վարպետությանը նվիրված հետազոտությունների ծավալումը, որը կհետապնդի նաև կրթական, ուսումնական նպատակներ: Այդ ասպարեզում լուրջ հետազոտություններ մեզանում, փաստորեն, չկան: Մինչդեռ ներկայիս հասարակական-քաղաքական պայմաններում առաջ են եկել բազմաթիվ նոր հիմնահարցեր:

Վերցնենք մի այնպիսի կարևոր հարց, ինչպիսին մեր մամուլի ազատության և անկախության «սահմաններն» ու «մակարդակն» է: Այդ հարցը բոլորովին էլ անցողիկ չէ: Այդ «սահմանները» նվաճվում են մամուլի ու իշխանությունների հակամարտության ընթացքում: Պատմությունից հայտնի է, որ մամուլի մասին ոչ մի օրենք, ինչքան էլ դեմոկրատական լինի՝ այն, չի կիրառվի, եթե մամուլի ազատության համար հետևողական, համահասարակական զանգվածային պայքար չմղվի: Իսկ գիտությունը պարտավոր է արդեն այսօր արձանագրել այդ պայքարի արդյունքները, գտնել և պարզել մամուլի ազատության որոշիչները: Դրա համար նախ և առաջ անհրաժեշտ է լուծել մի քանի անհայտներով հավասարում և պատասխանել ամենապակասը չորս հարցի՝ 1. Ինչպիսի՞ն է հանրապետությունում ընդունված մամուլի մասին օրենքի դեմոկրատական բովանդակությունը և նրա կատարողականությունը, 2. Պետության, իշխանությունների կողմից կատարվե՞լ են, արդյոք, փորձեր, սահմանափակելու մամուլի գործունեության ազատությունը, 3. Ինչպիսի՞ն է պաշտոնական, կուսակցական և անկախ մամուլի հարաբերությունը, 4. Որքանո՞վ է իրական մամուլի անկախությունը՝ նրա տնտեսական և ֆինանսական դրության տեսակետից: Ինչի՞ վրա է հիմնված նրա գոյությունը, ո՞վ է նրան «պահում», նրա ծախսերը հոգում, քանզի, հասկանալի է, որ առայժմ, այսօրվա պայմաններում, հանրապետությունում եկամտաբեր հրատարակություն չի կարող լինել:

Կարևոր է նաև մամուլի գործունեության և ազդեցության պրոբլեմը: Հասարակության մեջ զանգվածային լրատվության միջոցների դրության ու դերի վերաբերյալ գոյություն ունի կարծիքների բավականին լայն ընդգրկում: Նրա հակադիր ծայրերում նկատելի են մի կողմից՝ մամուլի, հեռուստատեսության, ռադիոյի և «ամենակարողության» կամ նույնիսկ «ամենահզորության», և մյուս կողմից՝ հասարակության սոցիալ-քաղաքական ինստիտուտների պաշտոնակարգում նրանց աննշանության մասին պատկերացումները: Կարելի է, իհարկե, համբերել, ինչպես այդ ընդունված է ծայրագույն տեսակետները դիտարկելիս, որ ճշմարտությունը գտնվում է, ըստ երևույթին, մեջտեղում: Սակայն այդպիսի հետևությունն իր պայմանականության պատճառով անընդունելի է, քանի որ այն, ավա՛ղ, չի կարող ծառայել ո՛չ գիտությանը, ո՛չ էլ ժուռնալիստիկայի պրակտիկ նպատակներին:

Զանգվածային լրատվության միջոցների գործունեության օրինաչափությունների, մամուլի տեսության ու պրակտիկայի վերաբերյալ աշխատություններ շատ են հրատարակված ժուռնալիստական գիտության այնպիսի խոշոր կենտրոններում, ինչպիսիք են Մոսկվայի, Սանկտ Պետերբուրգի, Կիևի, Ռոստովի, Ուրալի (ք. Եկատերինբուրգ) համալսարանները: Լրատվական միջոցների հետազոտությունները այստեղ տարվել են գիտության ամենատարբեր ճյուղերի սահմաններում՝ պատմության, սոցիոլոգիայի, գրականագիտության, էսթետիկայի և այլն: Սակայն այսօր այդ հետազոտությունների մեծ մասը, ինչպես ընդգրկված փորձարարական նյութի, այնպես էլ որոշ գիտական ընդհանրացումների, եզրակացությունների և հետևությունների վերանայման կարիքն ունեն:

Իսկ մամուլը հետազոտող արևմտյան գիտության արդյունքները, որոնք լայնորեն հիմնվում են զանազան սոցիոլոգիական, հոգեբանական հետազոտությունների վրա, մեզ քիչ են ծանոթ, այն էլ՝ խեղաթյուրված ձևով, կամ ծանոթ չեն առհասարակ:

Մինչդեռ, արևմտյան սոցիոլոգիային են պատկանում, օրինակ, հասարակական կարծիքի վրա ներգործության մեխանիզմի մասին ոչ մեկ տեսություն, որոնք նպատակամղված են լրատվական միջոցների և լսարանի հակազդեցության բնույթի ու առանձնահատկությունների, ինչպես նաև այդ հարցում ծագող խնդիրների բացահայտմանն ու հաղթահարմանը:

Գիտական աշխատանքը մամուլի ասպարեզում մեզ մոտ հիմնականում կրել է պատմական և պատմաբանասիրական հետազոտությունների բնույթ:

Ստեղծված են համարյա 200 տարվա պատմություն ունեցող հարուստ հայ պարբերական մամուլի զանազան բացառիկ արժեքավոր մատենագիտական համահավաք ցուցակներ, հետազոտված է նախահեղափոխական և հետհեղափոխական, խորհրդային տարիների մամուլի մի մասը, գրվել են մենագրություններ հայ գրականության մի շարք դասականների հրապարակախոսության մասին:

Այսօր հույժ կարևոր է դառնում ժամանակակից պարբերական մամուլի ուսումնասիրման գործը, որը պահանջում է նախ և առաջ կատարելագործել առկա վիճակագրական ապարատը և գիտական գործիքակազմն այն առումով, որպեսզի օգտագործվեն մամուլի մասին փաստագրական նյութերի կուտակման ու ընդհանրացման լավագույն ձևերը:

Այդ ասպարեզում մեծ փորձ կա: Օրինակ, մամուլի ֆրանսիական ինստիտուտի կազմակերպիչներից և ղեկավարներից մեկը, մամուլի ասպարեզում ճանաչված գիտնական Ժակ Կեյզերը, զանազան հրատարակությունների հիմնական բնութագրերը որոշելու նպատակով դեռևս երեսուն տարի առաջ առաջարկել է 15 կետից բաղկացած «նմուշային քարտ», ինչպես նաև հետազոտական «դոսյե», որոնք պարունակեին տեղեկություններ պարբերականի իրավաբանական ու ֆինանսական համակարգի, հրատարակման և տարածման պայմանների, խմբագրության կազմածի, թերթի քաղաքական ուղղվածության, նրա «էջային տարածքի» օգտագործման վերաբերյալ և այլն:

Մինչդեռ այսօր լրիվ լուծված չէ հանրապետությունում հրատարակվող պարբերական մամուլի հաշվառման և պահպանման հարցը: Այդ գործը ներկայումս բավականին բարդացել է: Ընդհատված է համապատասխան հիմնարկություններին լույս տեսնող հրատարակությունների «պարտադիր» համարների կենտրոնացված տրամադրումը: Եվ արդյունքում նույնիսկ մեր ազգային գրադարանն իր տրամադրության տակ չունի հանրապետությունում հրատարակվող, կամ ինչ-որ ժամանակահատվածում հրատարակված բոլոր պարբերականների լրակազմը:

Իհարկե, գրադարանին անհրաժեշտ է օգնել, այլապես բացերի լրացումն ապագայում ավելի կբարդանա: Լավ կլինեի, որ նոր պարբերականների գրանցման ընթացքում նրանց հրատարակիչներին ու հիմնադիրներին տեղեկացվեին լույս տեսնող բոլոր համարներով ազգային գրադարանին ապահովելու մասին:

Եվ թեպետ հայ պարբերական մամուլի պատմությունը դեռ չուսումնասիրված մեծ «տարածքներ» ունի, այնուամենայնիվ, ժամանակն է, որպեսզի զանգվածային լրատվական միջոցների գործունեության տեսության և պրակտիկայի հարցերը նույնպես արժանանան ինչպես գիտական աշխատողների, այնպես էլ հենց իրենց՝ լրագրողների ամենալուրջ ուշադրությանը: Չըպետք է մոռանալ, որ մամուլի հետ կապված ուսումնասիրությունների այդ բնագավառն առանձնապես անհրաժեշտ է դառնում այսօր, անկախ պետականության և անկախ մամուլի ձևավորման պայմաններում:

Իր էությամբ մամուլը սերտորեն համագործակցում է հասարակական-քաղաքական և տնտեսական ընթացքների ամբողջ միակցության հետ և ինչ-որ չափով մասնակցում նրանց ամենօրյա «կառավարմանը»: Նրա էջերը «կրում են» հանրապետության այսօրվա պատմության կենդանի դրվագները, որոնք ինքնըստինքյան արդեն մեծ արժեք են ներկայացնում և որոնցում օրըստօրե արձանագրվում է մեր խայտաբղետ, հակասական իրականության անող, ծավալվող թոհուբոհը:

Այո, մամուլը պետք է ոչ միայն կարդացվի, այլ նաև խորը և բազմակողմանի ուսումնասիրվի: Այսօր այդ պահանջը կարևոր է առավել քան երբևէ:

Լևոն ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ՍԱ Է ՔՈ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինչ է պետք մարդուն, եթե նայում են մնացել տասնամյակների կենսափորձն ու աշխատանքը, ստեղծագործությունը: Թվում է, շատ քիչ բան՝ երջանիկ ծերություն, հատկապես եթե լրացել է նաև վաթսունը:

Ահա այդ մեկ երջանիկ բանի մեկնաբանությունն էլ ծնում է վեճեր, տարբեր ընկալումներ, պատկերացումներ: Այո՛, կարելի է և թոռների հետ ձնագնդիկ խաղալ, հեքիաթներ պատմել ու եթե խոհանոցում էլ ճաշ կա՝ վայելել երջանիկ ծերությունը: Բայց եթե դու վարժված ես ակտիվ կյանքի, ապրում ես երկրի ու հանրության հոգսերով, սիրում ես քո մասնագիտությունն ու դեռ ունես եռանդ, ասելիք, ինչպե՞ս կարող ես երջանկության նշված տարբերակով ապրել: Աշխատանքը, ստեղծագործությունը քո էությունն են, ու դու պարտավոր ես օգտակար լինել ոչ միայն քո թոռնիկին, այլև ժողովրդին, հատկապես այժմ, երբ քո փորձն ու գիտելիքը շատ են պետք:

Այս, առաջին հայացքից, նյութի հետ կապ չունեցող նախաբանը, ստեղծվեց այն պատճառով, որ հիմա հաճախակի են դարձել երևույթները, երբ այդ թոլ «թոռնիկներից» մեկը գալիս է քեզ «շեֆ» ու իր առաջին պարտքն է համարում զգուշացնել:

— Դո՛ւք, պարոն... չնայած ունեք տասնամյակների փորձ, գիտելիք, բայց պետք է ձեր տեղը զիջեք թոռնիկ Այսինչյանին, չէ որ կյանքում սերնդափոխություն կա...

Նրան չի հետաքրքրում քո դեռ կիսատ ու խիստ անհրաժեշտ գործը, նրան չի հետաքրքրում, որ սերնդափոխությունը բնական ընթացք է և հրամանով չի կատարվում: Իրեն վերևից ասել են՝ «սերնդափոխություն», վե՛րջ... Զգուշացեք այդ թոլ թոռնիկից ու հիշեք, որ ձեր առջև կանգնած է նեոբյուրոկրատը, որը ոչ միայն չունի գիտելիք, այլև զուրկ է կիրթ մարդ կոչվելու բարեմասնությունից:

— Եվ, այնուամենայնիվ, ճարտարագիտական ակադեմիայի փոխնախագահ լինելու համար միայն տարիքն ու փորձը քիչ են, անհրաժեշտ են նաև գիտելիքներ, եռանդ, ճանաչում: Այդպես չէ՞...

Զորայր Բագրատի Կազումյան... Հայաստանի Հանրապետության ճարտարագիտական ակադեմիայի ակադեմիկոս և փոխնախագահ, ճարտարագիտական միջազգային ակադեմիայի թղթակից անդամ, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր և... հարցազրույցի օրն իր 60 տարին բոլորած մարդը ի՞նչ կարծիքի է կյանքի ու աշխատանքի մասին:

— Եթե անկեղծ լինեմ, երբեք չեմ անդրադարձել ձեր հարցի փիլիսոփայությանը, չեմ փորձել գնահատականներ տալ արածիս, ծանր ու թեթև անել, թե որն է լավը՝ շատ աշխատել, ու քիչ վայելե՞լ, թե՞ հակառակը: Ամեն ինչ ինձ մոտ ստացվել է հենց այնպես. տարված աշխատանքով, պարտականությունների կատարմամբ, նույնիսկ երբ ազատվել եմ այդ պարտականություններից, չեմ հանդուրժել ստեղծվող վակուումը, ինքս ինձ համար «գործ եմ հնարել», լցրել եմ դատարկությունը նոր հոգսով ու այդ հոգսը հաջորդ օրը տվել է իր արդյունքը: Դա իմ ժամանակակիցին շատ նման, բնորոշ ապրելաձև է:

Պաշտոննե՞ր... իհարկե ունեցել եմ... Միայն թե ինձ համար պաշտոնն ունեցած գիտելիքների ու ծրագրերի լրիվ, մեծածավալ դրսևորումների հնարավորություն է նշանակել: Ուրիշ ոչինչ: Չեմ հասկացել իմ այն գործընկերներին, ովքեր պաշտոնն սկսել են շքեղ աշխատասենյակից ու ծառայողական ավտոմեքենայից (թեպետ այդ էլ է եղել):

Հիմա, երբ մոդա է դարձել խոսել միայն քանդելու, չաշխատելու մասին, երբեմն մարդիկ չեն հավատում, երբ ասում ես, թե, մեր բնական վիճակը, բնական էությունն աշխատելն է, մի բան ստեղծելը: Դժբախտաբար ձեր նշած նեոբյուրոկրատների էլ հանդիպել եմ, որ ուղղակի ասել են՝ ձեր աշխատանքն ու փորձը մեզ պետք չեն, գործն առանց ձեզ էլ յոլա կտանենք: Ու յոլա են տանել: Մեծ կենսագրություն չունի մեր՝ Հայաստանի ճարտարագիտական ակադեմիան: Բայց ես գոհ եմ իմ ճակատագրից՝ նախարարություններում, վարչություններում, պետագրոարդում, շատ այլ ոլորտներում պաշտոնավարությունից հետո ես լավ մթնոլորտում եմ աշխատում. Հանրապետությունը ճարտարագիտական հիանալի միտք ունի, հիանալի պոտենցիալ, ու նրանք այսօր համախմբվել են մեր ակադեմիայի շուրջը և ջանում են այս ծանր ժամանակներում օգտակար լինել ժողովրդին: Վերցնենք թեկուզ վառելիքաէներգետիկ ճգնաժամը: Իհարկե, օգնություն ստանալով, կարելի է և թեթևացնել հոգսը: Բայց մեզ հետաքրքրում են երևույթի արմատական, հիմնարար լուծումները: Մեր ծրագրերում պատահական չէ, որ այդ հարցերն առաջնային են, կարևորը:

Հանրապետության «Հիմտեխս» գիտահետազոտական ինստիտուտն առաջարկել է մի ծրագիր, որի շնորհիվ կըլուծվի շարժիչների համար սինթետիկ վառելիք ստանալու խնդիրը:

Նույնիսկ ավելորդ է բացատրելը, թե դա ինչ մեծ, ռազմավարական նշանակություն ունի մեր հանրապետության համար: Մեր ծրագրի կատարմանը մասնակից ենք դարձրել տրանսպորտի և էկոնոմիկայի նախարարություններին: Հարցի գործնական լուծումը կունենա ոչ միայն գիտական, ինչպես ընդունված է ասել՝ «ակադեմիական» նշանակություն, այլև տնտեսական հսկայական արդյունք կըտա, փոխարինելով այսօր օգտագործվող այդքա՞ն դեֆիցիտ վառելիքը:

Զարմանաք, եթե ասեմ, որ տնտեսական շինարարության ոլորտում, երբ անտեսվում են պրոֆեսիոնալները, մասնագետները, կարող են թույլ տրվել այնպիսի արտառոց փաստեր, որոնք ծանր, շատ ծանր կնստեն հանրապետության վրա: Գուցե շատերը բնական համարեն, որ, ասենք հանրապետության պղնձաձուլարանը չի կառուցվել Արարատյան դաշտում: Բայց շատերը չգիտեն, որ նման առաջարկություն եղել է և մեր ակադեմիայի ջանքերով է այն կասեցվել, փրկելով Արարատյան դաշտը բնապահպանական առումով: Իսկ ահա քանիերորդ տարին է, որ մենք խոսում ենք շենքերի, կացարանների ջրամեկուսացման մասին, իսկ գործն առաջ չի գնում: Իսկ չէ որ մեր բնակարանների անհրապույր, ցուրտ լինելու գործում ջեռուցման բացակայությունից բացի մեծ «ավանդ» ունեն նաև պատերի, սանդղավանդակների, մուտքերի անսարքությունները, ջերմամեկուսացման լրիվ բացակայությունը, որը ջերմության հսկա կորուստներ է տալիս: Մեր նախագիծը, որը կոչվում է «Տաք տուն», գործնական քայլերի է հրավիրում շինարարության նախարարությանը, ճարտարապետության պետկոմին, Երքաղխորհրդին, Գյումրիի և Վանաձորի քաղխորհուրդներին:

Ի դեպ, պատահական չէ, որ Գյումրի և Վանաձոր քաղաքները մասնակից են դարձվում մեր ծրագրերի քննարկմանը: Պարզապես աղետի գոտին, նրա տնտեսական պոտենցիալի վերականգնմամբ, մեր մտահոգության հիմնական հարցն է: Գաղտնիք չէ, որ նշված քաղաքները մինչև երկրաշարժը հանրապետության ճարտարագիտական հիանալի կադրեր ունեցող արդյունաբերական կենտրոններն էին:

Դեկտեմբերի 7-ից հետո, տնտեսական կյանքը խեղվեց: Այժմ, թեև դանդաղ, նշված կենտրոնները վերականգնում են իրենց դերը: Կարևոր խնդիրն այն է, որ ճգնաժամի պատճառով ցաք ու ցրիվ չլինեն կադրերը, նշված քաղաքների հիանալի մասնագետները: Այդ նպատակով ակադեմիան հատուկ ծրագիր ունի, մասնավորապես՝ սեյսմադիմացկուն շինարարության, ճարտարագիտական կադրերի պատրաստման և առանձին ձեռնարկությունների տնտեսական նախկին, միջազգային կապերի վերականգնման ուղղությամբ: Հիշենք, թե երկրաշարժից հետո որքան խոսակցություն գնաց Սպիտակի շաքարի գործարանի վերականգնման մասին: Ճշմարիտ է, որ շաքար պետք է հանրապետությանը, բայց եթե հիմնական արտադրական ծավալը պետք է դարձյալ ապահովվի հեռուներից բերվող հումքով, պետք է խիստ հաշվարկ կատարվի, թե նման ծախսեր կարող է կատարել հանրապետությունը: Մյուս կողմից զարմանք է հարուցում, որ Սպիտակում նախատեսված հրուշակեղենի արտադրության հսկա համալիր շինարարությունը, որի սարքավորումները պատրաստ են, տարիներ շարունակ ձգձգվում է, և ծայրը չի երևում: Թե՛ Սպիտակին, և թե՛ շրջակա բնակավայրերին այդքան անհրաժեշտ արտադրական կարողությունը ե՞րբ պետք է ուղեգիր ստանա:

— Մենք հաճախ ենք ասում ժողովրդին ու հայրենիքին օգտակար լինելու մասին: Ամեն մարդ յուրովի է հասկանում այն, մեկը մի կերպ գործը յոլա տանելով. մի երկու ժամ աշխատավայրում գործընկերների հետ մտքեր կիսելուց և կյանքի պայմաններից դժգոհելուց հետո տուն է վերադառնում, համարելով, որ արդեն «ծառայեց» հայրենիքին ու ազգին: Մյուսն աշխատում է գիշեր-ցերեկ, ստեղծում, ստեղծագործում, տեղից-տեղ գնալով շենացնում է ոչ միայն իր աշխատավայրը, այլև իր նոր բնագավառը և համարում է, որ դեռ ոչինչ չի արել հայրենիքի ու ազգի համար:

Հարցին շարունակում է պատասխանել Զորայր Բագրատի Կազումյանը. անցած 20 տարվա ընթացքում իր մասնակցությամբ մշակվել են 11 գիտաճարտարագիտական աշխատանքներ, ունի 21 հեղինակային վկայագրեր, հանրածանոթ է աղանդերային գինիների ստացման նրա հիմնած տեխնոլոգիան, իսկ «Հոկտեմբերյան» և «Մեծամոր» գինիների համար արժանացել է մրցանակների ու մեդալների: Մշակել և հիմնադրել է ազգային հացամթերքների արտադրությունն ու տեխնոլոգիան, իր ղեկավարմամբ ու մասնակցությամբ շահագործման են հանձնվել սննդի արդյունաբերության 53 ձեռնարկություններ:

— Աշխատելը, կառուցելը, քանի որ մարդու էությունն է, ուրեմն դա չընդհատվող գործընթաց է: Չի կարելի ասել, թե ահա այստեղ ավարտվում է անելիքդ ու բացվում է «երջանիկ ծերությունը»: Վերջ չկա: Այսօր ինչքա՞ն բան կա ստեղծելու, կիսատն ու քանդվածը վերականգնելու և վերակառուցելու համար: Երբ դու այդպես ես վերաբերվում կյանքին ու շրջապատին, դժվարությունները ու զրկանքները դառնում են փոքր հոգսեր, դառնում են քո առօրյայի երկրորդական պահերը: Ժողովուրդն իմաստուն է, երբ ասում է. տղամարդը տուն վերադառնալիս պետք է իրեն հաշիվ տա, թե ինչ արեց օրվա ընթացքում, թե այն անցավ աննպատակ ու դատարկ:

Լինենք տղամարդ՝ բոլոր իրավիճակներում և հատկապես մեզ բաժին ընկած աշխատանքում ու... ճակատագրում: Մեր ճակատագրում, որ ամեն երեկո տուն վերադառնալիս գոնե մեր հարազատներին իրավունք ունենա ասելու. օրըն անցավ հետաքրքիր: Այդ պարագայում հանգիստ կլինի նաև քո սեփական խիղճը՝ քո արածի, ստեղծածի համար:

Լուսինե ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Գարեգին Հովսեփյան. Քաղաքացին, Հայրենասերը

Հայ ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչ, մեծ հայագետ, մանկավարժ, 20-րդ դարի հայ եկեղեցու խոշորագույն ներկայացուցիչ, 1943—1952 թթ. Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Կարապետի Հովսեփյանի (Հովսեփյանց) անունն ու գործը ընդմիշտ մտել են հայ ժողովրդի ազատության և անկախության համար մղված պայքարի հերոսամատյանում:

Գրողներից շատերը նրան բնորոշել են որպես մեծ գիտնականի, հայ արվեստի երախտավորի, հայ ձեռագրագիտության մեծանուն վաստակավորի, անվանի բանագետի: Ակադեմիկոս Հրաչյա Աճառյանը Գ. Հովսեփյանին անվանել է «հայ հնագրության մեծ վարպետը»: Նրա ուսումնասիրությունները արժանացել են ակադեմիկոս Նիկողայոս Մառի բարձր գնահատականին:

Գարեգին Հովսեփյանը ծնվել է 1867 թ. դեկտեմբերի 17-ին, Լեռնային Ղարաբաղի Մաղավուզ (Չարդախլու) գյուղում, հողագործի ընտանիքում: Սկզբնական կրթությունն ստանալով Ամարասի դպրոցում, ընդունվում է Շուշու Հայոց թեմական հոգևոր դպրոցի նախապատրաստական դասարանը, որտեղից փոխադրվում է Գևորգյան ճեմարան: 1888 թ. ավարտում է ճեմարանի լսարանական բաժինը «Գովելի» և «Հույժ գովելի» գնահատականներով, ձեռնադրվում է սարկավագ, դառնում միաբան:

Հովսեփյանն իր բարձրագույն կրթությունն ստանում է Բեռլինի, Լայպցիգի համալսարաններում, դասընթացներն ավարտում է փիլիսոփայության դոկտորի աստիճանով: 1897 թ. Հովսեփյանը դասախոսում է Գևորգյան ճեմարանում. տարբեր տարիների նա պաշտոնավարել է որպես ճեմարանի մատենադարանապետ-տեսուչ, իսկ 1907—1908 և 1918—1919 թթ. խմբագրել է «Արարատ» ամսագիրը: Այդ այն տարիներն էին, երբ Էջմիածինը, որպես հայոց ազգային, քաղաքական, կրոնական, կրթական մեծագույն կենտրոն, իր շուրջն էր համախմբել բազմաթիվ անվանի գիտնականների, իսկ «Արարատ» ամսագիրը դարձել էր հայագիտական ճանաչված օրգան: 1917 թ. Հովսեփյանը ձեռնարկում է հայկական ազատագրական թանգարանի ստեղծումը: «Ազգերի հասունության լավագույն նշանը, ազգային մատենադարանի և թանգարանի գոյությունն է»,— գրել է նա:

1918 թ. Գարեգին Հովսեփյանը Սարդարապատի հերոսամարտի կազմակերպիչներից էր: Նրան համեմատում էին Ավարայրի ճակատամարտի հերոս Ղևոնդ Երեցի հետ: Հովսեփյանը զենքը ձեռքին Սարդարապատի ռազմաճակատի շրջանում էր, ոգեշնչում էր նրանց թուրքական զավթիչների դեմ հաղթանակի նկատմամբ խորը հավատով: Պահպանվել է նրա բանաստեղծություն-կոչը՝ ուղղված հայ կամավորներին, Քեռիի, Անդրանիկի, Վարդանի, Խեչոյի, Աշոտի, Համազասպի նման մարտնչել Հայաստանի փրկության համար: Նա գրում է.

Ելե՛ք, կտրիճներ, հայ
կամավորներ,
Կազմե՛նք մարտական մեծ,
հզոր խմբեր,
Հասել է ժամը հայի
փրկության,
Մայր Հայաստանի սուրբ
ազատության:
Այսօր կամ երբեք, դե, ելեք,
քաջեր,
Դե, ելե՛ք, քաջեր:

Ծով տանջանքներով հեծեց
մեր երկիր
Ցուր զավակները դարձան
տարագիր,
Մայր Հայաստանի լացն ու
կոծն անվերջ
Ձեզնից է սպասում իր
փշերին վերջ:
Այսօր կամ երբեք, դե, ելե՛ք,
քաջեր...

Տեսեք թշնամին իր սուրը
առած
Ձեր եղբայրների արյունով
ներկած
Սպանում, թալանում, լլկում է
կանանց
Վրեժ են խնդրում աչքերը
հառած:
Այսօր կամ երբեք, դե,
ելեք, քաջեր...

Քեռի, Անդրանիկ, Վարդան
ու Խեչո,
Աշոտ, Համազասպ կտրիճ
հաղթական,
Ձեր խմբերն առած ելեք
Հայաստան,
Ելեք նահատակ սուրբ
ազատության,
Այսօր կամ երբեք,
Դե, ելեք, քաջեր:

Տեսնելով Սարդարապատի պաշտպանների, մասնավորապես 5-րդ գնդի զինվորների անձնազոհությունը, Հովսեփյանը գունդն անվանում է մահապարտների զորամաս և խաչը ձեռքին բարձր պահած, նրա հրամանատար, գնդապետ Պավել Փիրումյանի հետ միասին զինվորներին առաջնորդում է դեպի իմացյալ մահ: 1919 թ. սկզբից, երբ Ալեքսանդրապոլում հիմնադրվում է ժողովրդական համալսարանը, Հովսեփյանն առաջին դասախոսներից էր և պատմալեզվաբանական ֆակուլտետի դեկանը, նրա դասախոսությունները աչքի են ընկնում խորը գիտականությամբ և հայրենասիրական ոգով:

Հայաստանում խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո Հովսեփյանը Երևանի պետական համալսարանում դասավանդում է հայ արվեստի պատմություն և հնագիտություն: Պրոֆեսոր էր: Ակադեմիկոս Ալեքսանդր Թամանյանի հետ միասին նա մասնակցում էր Հայաստանի հուշարձանների պահպանության կոմիտեի ստեղծմանը: 1924 թ. Հովսեփյանը ընտրվում է Հայաստանի կերպարվեստի աշխատողների ընկերության վարչության անդամ: Նա մշտապես կապված էր մայր հայրենիքի հետ:

Երկար տարիներ ծառայելով որպես Ղրիմի և Նոր Նախիջևանի, ԱՄՆ-ի հայոց թեմի առաջնորդ, Հովսեփյանը մեծ չափով նպաստում է սփյուռքահայությանը մայր հայրենիքի շուրջը համախմբմանը, սփյուռքահայության հայրենադարձությանը: Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին նա լայն աշխատանք է կատարում բանակի և պատերազմի աղետյալների օգտին, «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյան համար միջոցների հանգանակության ուղղությամբ:

«Թո՛ղ ծի՛, ծաղկի և պտղաբեր դառնա մեր թանկագին հայրենիքը»,— գրում էր նա: Գարեգին Հովսեփյանը վախճանվեց 1952 թ. հունիսի 21-ին, Անթիլիասում:

***

Իր բազմակողմանի գործունեության բոլոր տարիներին Հովսեփյանը մշտապես զբաղ[illegible] է հայագիտության պրոբլեմների մշակման, ձեռագրերի ուսումնասիրման հարցերով: Նրա գրչին են պատկանում մի շարք բարձրարժեք աշխատություններ՝ նվիրված հայ ժողովրդի պատմության ու մշակույթի տարբեր շրջաններին:

«Զագովանի ժողովը», «Գրչության արվեստը հին հայոց մեջ», «Թովմա Մեծոփեցու կյանքը», «Աղիբեկներ և նրանց շինարարության գործը», «ԺԳ դարի քաղաքական և հոգևոր վերելքը Արևելյան Հայաստանում», «Հայ-արաբական բժշկական և մշակութային հարաբերության խնդիրները» և այլն;

Հայոց ձեռագրերը Հովսեփյանի բազմակողմանի ուսումնասիրությունների անսպառ աղբյուրներն են: «Մեր ազգային ամենամեծ հարստությունը, ասել է նա, որ ժառանգություն ենք ստացել մեր հայրերից, ձեռագրերի ժողովածուներն են, ուրախ ենք, որ այդ հարստության ամենամեծ մասը գտնվում է հայրենիքում:

Գ. Հովսեփյանը դեռևս 1902 թ. ընտրվել է Մոսկվայի Կայսերական հնագիտական ընկերության Կովկասյան բաժանմունքի իսկական անդամ, իսկ 1912 թ.՝ Պետերբուրգի Կայսերական հնագիտական ընկերության իսկական անդամ: 1988 թ. Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի արվեստի ինստիտուտը և հրատարակչությունը Երևանում հրատարակեցին Հովսեփյանի «Նյութեր և ուսումնասիրություններ» հայ արվեստի պատմության երկհատոր ծավալուն աշխատությունը, որում զետեղված են հեղինակի հոդվածներ՝ նվիրված միջնադարյան հայ գրքի նկարչությանը, հայկական կիրառական արվեստի բազմաթիվ ճյուղերին (ոսկերչություն, ասեղնագործություն, փայտի գեղարվեստական փորագրություն և այլն), ինչպես նաև գրախոսականներ՝ օտար գիտնականների կողմից հրատարակված հայկական մանրանկարչական ալբոմների մասին: Գիրքը լույս է տեսել հայ արվեստագետ Մանյա Ղազարյանի առաջաբանով և ծանոթագրություններով:

Մեծ գիտնական և եկեղեցական ականավոր գործիչ Գարեգին Հովսեփյանը մինչև իր կյանքի վերջը մնաց որպես Ներսես Աշտարակեցու, Խրիմյան Հայրիկի արժանի ժառանգորդը՝ իր ժողովրդին նվիրված ու սիրված նրա կողմից:

Գևորգ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ
Ակադեմիկոս

Ազդ, գովազդ, հայտարարություններ,
դիմեք «Նպատակին»:
Հեռախոսներ 22-44-26, 27-93-32

ԶԳՈՒՇԱՑԵՔ. ԿՐԾՔԻ ՔԱՂՑԿԵՂ

Մասնագետները նշում են, որ կրծքի քաղցկեղի վաղ ախտորոշումն ու բուժումը միլիոնավոր կանանց կյանքեր կարող է փրկել:

°°°

Կանայք հիվանդանում են տարբեր ատիճանի կրծքի քաղցկեղով: Նրա պատճառը հայտնի չէ, բայց տարիքը կարևոր դեր է խաղում: Դոկտոր Էլեն Մենդելսոնը Արևմտյան Պենսիլվանիայի կրծքի քաղցկեղի ախտորոշման կենտրոնի տնօրենն է: Նա ասում է, թե տարիքի յուրաքանչյուր տասնամյակի փոփոխության հետ աճում է քաղցկեղով հիվանդանալու վտանգը: Քաղցկեղի առաջացման վտանգն ավելի մեծ է երիտասարդ կանանց շրջանում: Սակայն բուն հիվանդությունը զարգանում է ավելի ուշ շրջանում: Հարկ է նշել, որ այդ հիվանդությունն ունի իր աշխարհագրությունը: Հյուսիսային Ամերիկան և Հյուսիսային Եվրոպան կրծքի քաղցկեղի ավելի տարածված շրջաններն են, այլ շրջաններում ավելի քիչ է տարածված հիվանդությունը, սակայն բոլոր կանայք ինչ-որ տարիքում ենթակա են այդ հիվանդությանը: Մյուս կարևոր պայմանը ընտանեկան հանգամանքն է: Ամեն կին չէ, որ տարված ընտանեկան հոգսերով, ժամանակին նկատում է իր կրծքի փոփոխությունները, մինչդեռ, ապացուցված է, որ հիվանդության վաղ շրջանի ախտորոշումը 8—5 տոկոսով հնարավորություն կտա բուժել քաղցկեղը:

Կրծքի վաղ զննումները հնարավորություն կրտան շուտ հայտնաբերել նրա փոփոխությունները:

Քաղցկեղի մասնագետները խորհուրդ են տալիս կանանց ծանոթանալ քաղցկեղի հայտնաբերման երեք կետից կազմված ծրագրին:

Քաղցկեղի ուսումնասիրության համերկրային կենտրոնը (ԱՄՆ) կանանց խորհուրդ էր տալիս 40 տարեկանից սկսած տարին մեկ անգամ ռենտգենյան ստուգման գնալ: Սակայն վերջերս այն փոխեց քաղցկեղի հայտնաբերման իր ուղեցույցները, խորհուրդ տալով քաղցկեղով հիվանդանալու հավանականություն ունեցող կանանց երիտասարդ տարիքից ամենամյա քննության գնալ, իսկ մյուսները՝ ամենամյա կամ 2 տարին մեկ ստուգման գնան 50 տարեկանից սկսած: Համերկրային կենտրոնը նշում է, թե քաղցկեղի հիվանդանոցային բուժումը ցույց է տալիս, որ 50-ից վաղ շրջանում կատարված ստուգումները չեն իջեցրել մահացության տոկոսը: Դոկտոր Մենդելսոնը կտրուկ դեմ է համերկրային կենտրոնի նշված կարգին. Նա պատճառաբանում է, որ նախկինում կատարված ուսումնասիրությունները բավարար չեն, քանի որ մեծ թվով կանանց չեն ենթարկել քննության: Նա ասում է, որ քաղցկեղի այս տեսակը հնարավոր է բուժել, եթե վաղ է հայտնաբերվում: Կարծում եմ,— նշում է նա,— որ 40—49 տարեկան հասակի կանայք պետք է ստուգման ենթարկվեն:

Նոր հանձնարարականի երկրորդ կետը բժշկական մասնագետի կողմից ֆիզիկական քննություն կատարելն է:

Կանայք կրծքի ստուգման կարող են ենթարկվել ընդհանուր ստուգման ժամանակ:

Քաղցկեղի հայտնաբերման ծրագրի երրորդ կետը դա ամենամյա ինքնազննումն է: Բայց ինչպե՞ս կարող է որևէ մեկը նկատի կրծքի անկանոնությունները, երբ կանայք կրծքի փոփոխությունների են ենթակա ամբողջ կյանքում: Ծննդաբերությունը, կրծքով կերակրելը, նիհարությունը, այս ամենը կարող են առաջացնել կրծքի փոփոխություններ:

Մենդելսոնը խորհուրդ է տալիս ամենամյա ինքնազննություններ կատարել՝ ճիշտ նույն ժամանակահատվածներում և պարբերաբար:

Եթե կինը որևէ անկանոնություն նկատի, անմիջապես պետք է դիմի բժշկի, միաժամանակ, իմանալով, որ կրծքի ուռուցքների տասից ութը քաղցկեղային չեն:

«ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ՁԱՅՆ»

ՄԵԼԻՍԱՆԹ՝ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅԱԶԳԻ ԹԱԳՈՒՀԻՆ

Խաչակիրների թագավորությունը Երուսաղեմում Ս. Քաղաքում տևեց ութսունութ տարի (1099—1187 թթ.), որի ընթացքում հաջորդաբար թագուհիներ դարձան ծագումով երեք հայ կանայք:

ԱՐՏԱ— Պաղտին Ա-ի կինը (1100—1118 թթ.):

ՄՈՐՖԻԱ— Պաղտին Բ-ի կինը (1118—1131 թթ.):

ՄԵԼԻՍԱՆԹ— Ֆուլք Անժուի կինը (1131—1143 թթ.):

Այս հրապարակման նպատակն է անդրադառնալ Մելիսանթ թագուհու կյանքին և քաղաքական ու շինարարական գործունեությանը, որը տևեց 30 տարի:

Մելիսանթի մորական կողմից պապը՝ Գաբրիելը, Մալաթիայի հայ իշխանն էր և ինչպես պատմաբան Ջո. Օլդենբուրգն է վկայում, թագուհին ստացել էր հայկական դաստիարակություն: Հայրը՝ Պաղտին Բ-ն, շարունակ պատերազմների մեջ լինելով, բացակայում էր տնից և իր չորս դուստրերի դաստիարակության գործը վստահել էր հայուհի կնոջը՝ Մորֆիային:

Մելիսանթը քույրերից ավագն էր և ֆրանսիացի իշխան Ֆուլք Անժուի հետ ամուսնացել է 1129-ին: Վերջինս գահ էր բարձրացել 1131-ին:

Ժամանակի պատմիչ Կիյոմ Տիրացին ահա թե ինչ էր գրում Մելիսանթի մասին. «...Գեղեցիկ, իմաստուն, քնքուշ և գթասիրտ», ապա կավելացնի «...թագավորը երկիրը կղեկավարեր նրա հորդորների և ցանկությունների համաձայն և ամենալուրջ ընդունելություններին անգամ ներկա էր Մելիսանթը»: Երուսաղեմի չորրորդ խաչակիր գահակալ Ֆուլք Անժուն մահացավ 1143-ին՝ պատահական դիպվածով (ընկավ ձիուց) և այդ թվականից էլ Մելիսանթը ինքնուրույն ղեկավարեց երկիրը: Այնուհետև իշխանությունը փոխանցեց իր զավակին՝ Պաղտին Գ-ին, որը թագավորեց մինչև 1162 թվականը:

Առանց կողմնակալության և համոզվածությամբ կարելի է ասել, որ Ս. Քաղաքում խաչակիրների թագավորության ամբողջ շրջանում ամենահզոր կառավարիչը հանդիսացավ Մելիսանթը:

Հայազգի թագուհու շինարարական գործունեության ամենապերճախոս վկայությունը և միայնուն կոթողը Ս. Հարության տաճարն է: Նախաքրիստոնեական շրջանում սրբավայրն ուներ անջատ երեք ուխտատեղիներ՝ Գողգոթան, Ս. Գերեզմանը և Խաչագյուտի այրը: Երեքն էլ պարզ, անպաճույճ մատուռներ էին: Մելիսանթը նախաձեռնեց այդ մատուռների վերանորոգման գործը, որը տևեց 20 տարի: Վերանորոգված տաճարի բացումը կատարվեց 1149-ին, հուլիսի 15-ին՝ խաչակիրների կողմից Ս. Քաղաքի գրավման ճիշտ 50-րդ տարեդարձի օրը: Հայազգի թագուհին սկզբում հրավիրեց բազմաթիվ ճարտարապետների, արվեստագետների ու կառուցող վարպետների և բազում քանդակներ, սյունազլուխներ ավելացրեց կառույցին, զարդարեց մատուռների ներքնամասերը և առաստաղները: Այս իրողության մասին լավագույնս վկայում են Տաճարի ճակատային մասում արված նուրբ քանդակները:

Մելիսանթը Սուրբ Հարության տաճարի մեջ բացեց նաև գրչանոց, որտեղ էլ ծնունդ առավ փղոսկրյա կազմով «Մելիսանթի Սաղմոսագիրքը» (բրիտանական թանգարան, ձեռ. թիվ 1139): Արվեստաբանների վկայությամբ, գրքի զարդարման և գրչագրական աշխատանքներին մասնակցել են նաև հայեր և որպես ապացույց բերում են ֆրանսիական Մատենադարանում պահպանվող թիվ 12056 ձեռագիրը, որի էջանշանները հայերեն տառեր են: Գրչատանը ընդօրինակվում էին նաև արքայական տան աղոթագրքերը: Ավելին՝ Մելիսանթի հորդորով թագավորը սիրով հարուստ կալվածքներ նվիրեց Ս. Հարության տաճարին: Թագուհու նախընտրած սրբատեղին Գեթսեմանիի Ս. Կույսի գերեզմանն էր, որ յուրօրինակ ոճով երկհարկանի մի եկեղեցի էր (երկրորդ հարկը ավերվեց Սալահեդդինի ձեռքով): Եկեղեցուն կից թագուհին կառուցեց նաև մայրապետանոց, որին հատկացրեց հասութաբեր կալվածքներ հարավային Իտալիայում և Սիցիլիայում: Համաձայն պատմաբանների, հիշյալ եկեղեցու պատերը զարդարված էին որմնաքանդակներով:

Ս. Կույսի տաճարը ծառայեց իբրև դամբարան Ս. Քաղաքի թագուհիների և իշխանուհիների համար և համաձայն Մելիսանթի փափագին՝ իր մարմինը ամփոփվեց վանդակապատ խորանի ներքո (ներկայիս հունապատկան Հովակիմի և Աննայի մատուռի տակ) և համաձայն Կիյոմ Տիրացու «ամեն օր Ս. Պատարագ կմատուցվեր հայազգի թագուհու պատվին»:

1970-ական թվականներին կատարված պեղումները հայտնաբերեցին մարմարյա քանդակով և տասը սյուներով գերեզմանոցը, հայկական ոճով կառուցած Մելիսանթի դամբարան-խորանը, որը նշանակալից երևույթ էր հայ պատմագիտության և հուշարձանագիտության մեջ:

Մելիսանթի բարեգութ հովանավորությունն էր վայելում նաև Հովակիմյան և Աննայի (Ս. Կույսի ծննդյան տան) եկեղեցին, ուր իբրև Աբբամայր նշանակեց իր քրոջը:

1143 թվականին Բեթանիայի մեջ, Ղազարոսի գերեզմանի տարածքում, Մելիսանթը կառուցեց նաև Մարիամ-Մարթայի, ինչպես նաև Մոնժուա եկեղեցիները: Մարիամ Մարթայի եկեղեցին նշանավոր ուխտավայր էր, ուներ հարուստ կալվածքներ ու գանձատուն և քաղաքի ամենաերևելի սրբատեղին էր, որի Աբբամայրը քույրը՝ Իվեթըն էր: Բարեպաշտ թագուհին կառուցել տվեց նաև իրար հարևանությամբ գործող երեք շուկաներ (Սուք ալ Աթթարին), որոնք առայսօր կանգուն են:

Կիյոմ Տիրացին Մելիսանթին բնութագրում է որպես արդարամիտ թագուհու և նշում նրա բարիդրացիական հարաբերությունները հարևան երկրների հետ: Օրինակ, նա քանիցս պաշտպան է կանգնել ասորիների դատին՝ ումն Կոֆբե անունով ֆրանկ հրոսակի դեմ, օժանդակել է հունական Մար Սաբայի վանքի վերանորոգման աշխատանքներին:

Ինչպես վկայում է պատմիչը, Մելիսանթ թագուհին գթասիրական հոգածություն է ցուցաբերել 1144-ին Ուրֆայի անկման հետևանքով գաղթական դարձած հայ և ասորի ազգաբնակչությանը և օգնել է նրանց Երուսաղեմ տեղափոխվելու համար: Վերոհիշյալ ձեռագիրը, որ ընդօրինակված է ասորական Ս. Մարիամ Մագթաղինե վանքում 1149-ին, առայսօր պահպանվում է Երուսաղեմի Ս. Մարկոս Ավետարանի եկեղեցում:

Մելիսանթն առանձնակի ազդեցություն ուներ եկեղեցական գործիչների շրջանում, մանավանդ Երուսաղեմի պատրիարք Ֆուլքեր Աչուլիմի մոտ և վայելում էր նրա հարգանքը: Դժբախտաբար, հայ աղբյուրագետները շրջանցել են Երուսաղեմի հայ համայնքը և պատրիարքության ներկայությամբ թագուհու ցուցաբերած բարեսիրական և վերանորոգչական գործունեության հարցերը:

Պատմական աղբյուրները վկայում են, որ Երուսաղեմ է այցելել նաև Գրիգոր Պահլավունի կաթողիկոսը և ականատես եղել Մելիսանթի շինարարական գործունեությանը Ս. Հարության տաճարի վերակառուցման գործում: Երուսաղեմում կար հայկական թաղ և փողոց, որոնց համար գործածում էին «Հերմինա» բառը: Ավելորդ է նշել, թե այդ օրերին ինչպիսի աշխուժություն կար Երեսուղեմի և Կիլիկիայի միջև՝ թե տնտեսական և թե քաղաքական առումով:

Այս համառոտ պատմությունը վկայում է, որ հայազգի Մելիսանթ թագուհին իր ազգանպաստ գործունեությամբ, հեղինակությամբ իրավամբ կարող է կանգնել Կոստանդին կայսեր մոր՝ Հեղինեի և Եվդոքիայի (Ե դար) թագուհիների կողքին և անջնջելի հետք է թողել Ս. Քաղաքի պատմության վրա:

«ՔՈՒԼԻՍ»

Կարտոֆիլի ցանք՝ իսկական սերմով

ՆԱՄԱԿ.— Հարգելի խմբագրություն: Լսել ենք, որ վերջերս մեր՝ Կամոյի և Մարտունու շրջաններում ամերիկացիները բաժանել են կարտոֆիլի սերմ: Հնարավո՞ր է, արդյոք, կարտոֆիլի նման ցանք:

Ավետիք ՍԱՀԱԿՅԱՆ
Մարտունի

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Հարգելի Ա. Սահակյան.

Դուք ճիշտ եք. Նշված շրջաններում, նաև Սևանում ու Ապարանում, ամերիկյան «ՎՕԼՔԱ»-ի (Կամավորների անդրօվկիանոսյան համագործակցված օգնություն) կողմից, որպես օգնություն բաժանվել է կարտոֆիլի իսկական սերմ, որից ստացվում են վիրուսազերծ պալարներ՝ սննդի կարտոֆիլի ցանքի համար:

Ստորև տպագրում ենք ԱՄՆ-ից ժամանած ֆերմերներ Գլենն Ֆ. Քարնահանի և Փաթ Ռոուի տեղեկանքը ձեզ հետաքրքրող հարցի մասին:

Սննդի կարտոֆիլ աճեցնելու համար կարտոֆիլի իսկական սերմ արտադրելը նորույթ չէ: Ուսումնասիրությունները տարվել են երկար ժամանակ, սակայն ընդամենը մի քանի տարի է, ինչ գործնական քայլեր են ձեռնարկվում: Վերջին տարիներին որոշակի հետաքրքրություն է առաջացել մի շարք երկրների կողմից այս մեթոդի նկատմամբ, քանի որ պալարի ներմուծումը որպես տնկանյութ, շատ ավելի մեծ ծախսեր է պահանջում:

Մենք առաջարկում ենք կարտոֆիլի իսկական սերմի ցանքի երեք մեթոդ.

1. Անմիջականորեն դաշտում ցանել.

2. Ցանել ջերմոցում կամ ջերմատանը, իսկ այնուհետև սածիլները տեղափոխել դաշտ.

3. Աճեցնել ջերմոցում, առանց սածիլները դաշտ տեղափոխելու:

Քննարկենք վերը նշված մեթոդներից յուրաքանչյուրն առանձին-առանձին:

Մենք առավելություն ենք տալիս առաջին մեթոդին, եթե այն կիրառելի է:

Շատ կարևոր է ցանքը կատարել բոլոր հնարավոր ցրտահարություններից հետո:

Եթե բույսերը ցրտահարվեն, նրանք այլևս չեն վերականգնվի:

Անմիջապես դաշտում ցանված բույսերը չեն վնասվում տրեսից, որը նկատվում է բույսերը ջերմոցից դաշտ տեղափոխելու ժամանակ, և որպես կանոն, ավելի առողջ են: Այս մեթոդը պահանջում է հողի նախապատրաստական աշխատանքների և ցանքի ճշգրտություն: Սերմերը պետք է ցանվեն 0,75—1,25 սանտիմետր խորությամբ: Ցանքի խորությունը չպետք է գերազանցի 1,25 սմ: Հողը պետք է խոնավ լինի, բայց ոչ «ցեխոտ»: Եթե ցանքից հետո պահանջվում է ոռոգում, ապա պետք է ձեռնարկվեն միջոցառումներ, հողի կոշտանալը կասեցնելու համար: Միջբույսային տարածությունը պետք է լինի 15 սմ-ից ոչ պակաս; Միջշարային տարածությունը՝ 45 սմ ոչ պակաս: Միլերը դուրս են գալիս հողի երես ցանելուց 8—10 օր հետո: Ծլումից հետո պետք է խուսափել հողի գերխոնավացումից: Հողի մակերեսը պետք է չոր լինի, որպեսզի խոնավ միջավայրում զարգացող սնկերը չվնասեն բույսերին: Բույսերի խնամքը նման է սովորական խնամքին: Երբ բույսի բարձրությունը հասնում է 5 սմ-ի, ցողունը պետք է կողքերից ծածկվի հողով (այսինքն կատարվի բուկլից):

Այնուհետև բուկլիցը պետք է շարունակվի մինչև բույսերը հասնեն 10—15 սմ բարձրության: Բույսը 2,5 սմ-ով միշտ բարձր պետք է լինի հողի մակերեսից: Ջևավորվելուց հետո, նրանք պետք է ոռոգվեն սովորական կարտոֆիլի նման:

Որոշ ֆերմերներ նախընտրում են ցանքը կատարել ջերմոցում կամ ջերմատնում, և այնուհետև սածիլները տեղափոխել դաշտ: Այս ձևն ունի առավելություն. ծլունակությունը կարող է հասնել 100 տոկոսի: Ջերմոցային ցանքը նույնն է, ինչ որ դաշտայինը: Ցանքի խորությունը պետք է լինի 0,75—1,25 սմ սահմաններում: Սերմերը չպետք է խիտ ցանվեն, որպեսզի տեղափոխման ժամանակ արմատները չվնասվեն: Տեղափոխությունը (տրանսպլանտացիան) պետք է կատարվի, երբ բույսերի բարձրությունը հասնում է 5—8 սմ, և չկա ցրտահարությունների վտանգ:

Հողը չպետք է գերխոնավացած լինի ծլումից առաջ և ծլումից հետո: Սածիլը դաշտ տեղափոխելուց հետո խնամքը նույնն է, ինչ որ դաշտային ցանքի ժամանակ:

Եթե սածիլները չեն տեղափոխվելու դաշտ, և ամբողջ վեգետացիան տեղի է ունենալու ջերմոցում, ապա տեխնոլոգիան նույնն է, բացի միջբույսային տարածությունից: Այն պետք է ավելի խիտ լինի: Բուկլիցը անհրաժեշտ է կատարել բույսից մեծ թվով պալարներ ստանալու համար: Ավելի խիտ ցանքի դեպքում պալարներն ավելի փոքր են լինում, բայց համաչափ և միանման:

Բերքահավաքից հետո անհրաժեշտ է պալարները պահպանել մեխանիկական վնասվածքներից: Արգելվում է պալարը գցել ավելի քան 20 սմ բարձրությունից:

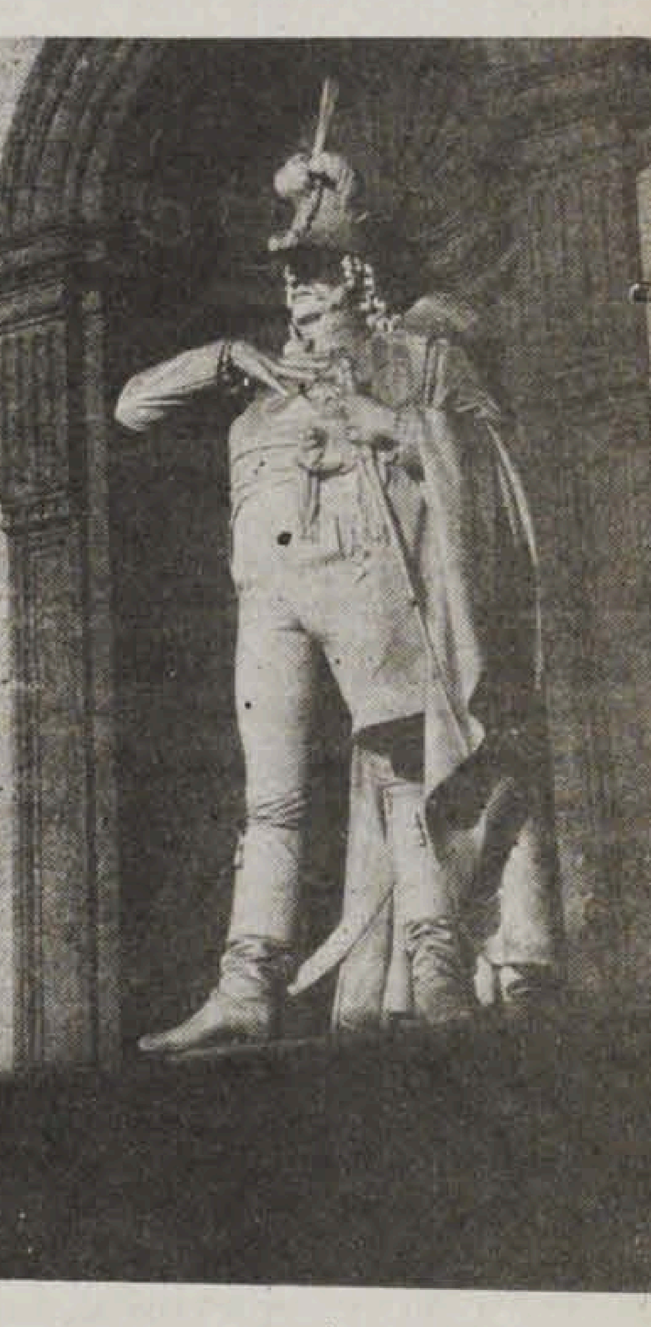

ՄՅՈՒՐԱՏ՝ ՀՈՎԱԿԻՄ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

1963-ին «Ավանգարդ» թերթում տպագրեցի զորավար Անդրանիկ Օզանյանի փարիզյան մահարձանի լուսանկարը, առաջացնելով մի շարք պաշտոնյաների զայրույթը: Ի պատիվ այդ տարիների կոմկուսի առաջին քարտուղարի, ամեն ինչ ավարտվեց «հեռախոսային դիտողությամբ»: Անցան տարիներ, շատ բան փոխվեց մեր կյանքում, բայց ես գոհ եմ, որ խորհրդային տարիների մամուլի պատմության մեջ առաջինը մենք էինք, որ տպագրեցինք Անդրանիկի մահարձանի լուսանկարը: Հիմա այլ ժամանակներ են ու վստահ եմ, որ որևէ տեղից մեզ դիտողություն չեն անի հայազգի մեկ այլ զորահրամանատարի եզակի արձանի լուսանկարը տպագրելով:

ՄՅՈՒՐԱՏ ՅՈԱԽԻՄ (Հովակիմ Մուրադյան, (1767—1818). Նապոլեոն Բոնապարտի համհարզը, հետո՝ զորահրամանատարը, Նապոլեոնի բոլոր պատերազմների մասնակիցը: Եգիպտական փայլուն ավարտած արշավանքի ժամանակ և մի շարք այլ ճակատամարտերում աչքի ընկնելու համար 1808 թվականին հռչակվում է Նեապոլի քաղաք-պետության թագավոր:

Այսօր էլ Նեապոլ այցելող զբոսաշրջիկների ուղերթում պարտադիր է այցելությունը Պառլամենտի հին հրապարակն ու պառլամենտի շենքը: Բայց քչերն են նկատում, որ պառլամենտի մուտքի մոտ, հենց շենքի պատի մեջ կանգնած մեծադիր այս քանդակը Նեապոլի առաջին թագավոր, մեր հայրենակից, արցախցի Մյուրատի արձանն է: Այս լուսանկարը սիրով տրամադրում եմ «Նպատակի» ընթերցողներին՝ իրենց լուսանկարչական հավաքածուն հարստացնելու համար:

Հետևեք մեր հաջորդ թվերին:

Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Էտյուդներ գիտնականների մասին

ԱՐՔԻՄԵԴ.— Մանուկ հասակից Արքիմեդը բարեկամանում է թվերի աշխարհի հետ և իր ամբողջ կյանքում հիացած է եղել դրանց հավերժական օրենքների խստիվ տրամաբանությամբ: Նա համականում է, որ լծակի օրենքները, հիդրավլի՜, տիեզերական օրենքներ են և ստեղծում են մեխանիկական կանխադրույթների ու թեորեմների մի շղթա:

Լոգանք ընդունելիս նրա ուղեղում հանկարծ առկայծում է հեղուկի մեջ ընկղմված մարմնի վրա ներգործող՝ դուրս հրող, ուժի գաղափարը, և մոռանալով ամեն ինչ, նա մերկ վազում է Սիրակուզայի փողոցներով, հաղթականորեն բացականչելով՝ «էվրիկա՜» («գտա»):

Աստղագիտության, երկրաչափության, մեխանիկայի վերաբերյալ Արքիմեդի աշխատությունները հանճարեղ են ու բազմաթիվ, սակայն գիտնականի մեջ անսպառ էր գյուտարարության, իր հայտնագործած տեսական օրինաչափությունները իրական կերպ ու մարմնավորում տալու կրքոտ ձգտումը: Արքիմեդի պատրաստած բոլոր «տրամաչափերի» տասնյակ բաքանները քարերի տարափ են տեղում զավթիչների նավերի վրա:

Այդ օրը սիցիլիացի գիտնականը տարված էր աշխատանքով և չնկատեց, որ հռոմեացիները արդեն գրավել են հարազատ ծննդավայրը: Եվ երբ հռոմեացի տուրհանդակը ներկայացավ նրան ու պահանջեց անմիջապես ներկայանալ Մարցելիուսին, Արքիմեդը դեմքը կնճռոտեց, ձեռքը ծույլորեն թափ տվեց, ասես քշում էր իրեն ձանձրացրած ճանճին, ու աչքը չկտրելով գծագրից, քթի տակ փնթփնթաց.

— Մի՛ խանգարիր ինձ, հաշվում եմ:

Զինվորը հանեց սուրը և սպանեց նրան:

ՌՈՒԱԼԴ ԱՄՈՒՆԴՍԵՆ.— Ջյունը, սառույցն այս նորվեգացու ճակատագիրն են: Նրան իրենց մոտ են կանչում այսբերգներն ու սառցաժայռերը, ինչպես որ ծաղկուն այգիներն ու կանաչազգեստ պուրակները՝ մեզ:

Տակավին պատանի, որոշեց դառնալ բևեռախույզ: «Գուցե,— գրում է Ամունդսենը,— իր մեջ խոսեց ջահելության իդեալիզմը, որը հաճախ տանում է դեպի նահատակության ճանապարհ, ու ստիպեց ինքս իմ մեջ տեսնել «բևեռային հետազոտությունների ասպարեզի խաչակրի»:

Նա զբաղվում էր մարզանքի բոլոր տեսակներով, կոփում էր մարմինն ու հոգին՝ օրական վազելով 50 կիլոմետր:

Ամբողջ կյանքում ճանապարհորդելով, Ամունդսենը խուսափում էր արկածներից, խուսափում էր գիտակցորեն: Մշակելով արշավների ընդհանուր ստրատեգիան՝ արշավի յուրաքանչյուր օրվա հաշվարկը՝ իր բոլոր մանրամասներով, նա մտովի գիտեր, թե քանի կիլոմետր պետք է անցնի, երբ պետք է կոշիկները փոխի, ժամը քանիսին պիտի սպանի շանը, որ նրա մսով կերակրի մյուս շներին:

Նա առաջինն է Ատլանտիկայից անցել Խաղաղ օվկիանոս՝ Ամերիկյան մայրցամաքի հյուսիսային ափի երկայնքով, անցել Սիբիրով, կատարելով շուրջերկրյա բևեռային ճանապարհորդություն՝ Սառուցյալ օվկիանոսի ջրերում: Նա առաջինը թռավ դիրիժաբլով Եվրոպայից Ամերիկա՝ Հյուսիսային բևեռի վրայով:

Սառույցները նրան սովորեցրին գնահատել մարդկանց ու նրանց աշխատանքը: Նա շատ է տառապել անարդարությունից, պարզապես խաբեությունից, և հոգու խորքում ատում էր մանրախնդիր և սին փառասիրությունը, իսկ ինքը մարդամոտ, շիտակ և ազնիվ, համեստ ու բարի գիտնական էր: Կոնստանտին Սիմոնովը նրան է ձոնել «Ծերունը» գողտրիկ բանաստեղծությունը:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԲՈՒՏԼԵՐՈՎ.— Տասնմեկ օրական էր, երբ մահացավ մայրը և նրա դաստիարակության գործն ստանձնեցին հայրը և հորաքույրը: Նա շատ է ճանապարհորդել, տեսել է Իտալիայի սքանչելիքները, Աֆրիկայի էկզոտիկան, Շվեյցարիայի ներմակ լեռնագագաթները, սիրել է Փարիզը, սակայն հայրենի Բուտլերովկան՝ հոր կալվածքը, միշտ եղել է նրա սիրելի վայրը:

Մեծ քիմիկոսը քիմիայով սկսեց զբաղվել տակավին պատանի հասակից և գիշերօթիկում սովորելու տարիներին վտանգ էր պատրաստում հրավառությունների համար, ինչ-որ բան էր գոլորշիացնում, թորում: Հետաքրքիր է, որ Կազանի համալսարանն ավարտելուց հետո էլ նա չդարձավ քիմիկոս: Բայց ճակատագիրը հանդիպեցնելով անվանի քիմիկոս Զինինին՝ Բուտլերովին դարձրեց քիմիկոս: Նա ստեղծեց օրգանական նյութերի կառուցվածքի տեսությունը, առանց որի այսօր չէին կարող գոյություն ունենալ ժամանակակից օրգանական քիմիան, բիոքիմիան, քիմիական ֆիզիկան, գենետիկան: Բուտլերովի աշխատությունները, ինչպես ամեն մի մեծ գիտնականի աշխատություններ, պատկանում են համայն մարդկությանը:

Ալեքսանդր Միխայլովիչը սիրում էր նաև... մեղուներին, և ժամերով մեղվափեթակի առաջ նստած, ուսումնասիրում էր նրանց ընտանիքի կյանքը: Իր կյանքի վերջին տարիներին նա ավելի շատ է հետաքրքրվում գյուղատնտեսությամբ, գնում է շաքարացան, գութան և գյուղացիներին սովորեցնում օգտագործել տեխնիկան: Իր մահվան օրվա առավոտը նա դիմավորեց դաշտում, նոր գնած շաքարացանի մոտ: Անհեթեթ մահ... Իսկ մի՞թե մահը երբևէ լինում է խելոք:

ԹՈՄԱՍ ԷԴԻՍՈՆ.— Նա մեծ գյուտարար է եղել, և ակնհայտորեն գիտահետազոտական խոշոր աշխատանքների առաջին կազմակերպիչը, բայց նա եղել է նաև խսկական բիզնեսմեն: Ասենք, ուրիշ տեսակ նա չէր էլ կարող լինել: Ահա թե ինչ է գրում մեծ գյուտարարը. «Երբեք և ոչ մի վայրկյան մենք չպետք է մոռանանք պրոբլեմի տնտեսական կողմը»: Սակայն արդարությունը պահանջում է ասել, որ նա փողը սիրում էր ոչ հանուն փողի: Անտարբեր էր կենցաղի նկատմամբ, երբեք շռայլ չի ապրել, ուշադրություն չի դարձրել հագուստին: Փողը անհրաժեշտ էր աշխատանքի համար և շիկացման լամպի համար նյութեր փնտրելիս նա ծախսեց 10 հազար դոլար: Էդիսոնը նաև թերթ էր հրատարակել, ինքը գրում էր, ինքը շարում ու վաճառում:

Էդիսոնն անցյալ հարյուրամյակի վերջի ԱՄՆ-ի կենդանի մարմնացումն էր՝ էներգիա, եռանդ, արագություն, գործարար մարդու ձեռներեցություն: «Դեպի նպատակը գնալ փորձերի միջոցով և սովորել սխալների վրա»,— հաճախ էր կրկնում նա: Էդիսոնը կատարելագործեց հեռագիրը, հեռախոսը, կինոսարքավորումը, ստեղծեց շիկացման լամպը, հեղաշրջում կատարեց արտադրության և էլեկտրաէներգիայի բաշխման մեջ, կառուցեց առաջին էլեկտրաքարշը, քիմիական գործարաններ:

Մեծ գյուտարարը կյանքի 85-րդ տարում, մահվան սեմին, ասաց կնոջը.

— Եթե մահից հետո ինչ-որ բան կա՝ դա լավ է: Եթե չկա՝ նույնպես լավ է: Ես ապրեցի իմ կյանքը և արեցի այն լավագույնը, որը կարող էի...

Պատրաստեց
Հենրի ԱՌՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԸ

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
Գլխավոր խմբագիր՝ Ռաֆայել ՂԱԶԱՆՉՅԱՆ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ.
Խիկար ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Գալուստ ԳԱԼՈՅԱՆ, Գևորգ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ, Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Լորիս ՔԱԼԱՇՅԱՆ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան
Խանիշ՝ 89268: Գրանցման վկայական 212:—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, հեռախոս՝ 22-44-26:

Թերթը տպագրվել է ՀՀ կառավարության «Պարբերական» հրատարակչությունում: Հասցեն՝ Արշակունյաց 2: Ստորագրված է 24.03.1994 թ.